Biblioteca Polirom

Kjell Espmark

Béla Bartók contra celui de-al Treilea Reich

POLIROM

Kjell Espmark

Béla Bartók contra celui de-al Treilea Reich

Traducere din limba spaniolă de Angela Martin

POLIROM
2012

Kjell Espmark, *Béla Bartók mot Tredje Riket*

Copyright © Kjell Espmark, 2004

All rights reserved

© 2012 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506

București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,

sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

ISBN ePub: 978-973-46-2517-8

ISBN PDF: 978-973-46-2518-5

ISBN print: 978-973-46-2441-6

Foto copertă: © iStockphoto.com/ayzek

Coperta: Laurentiu Midvichi

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright și este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau partială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispozitia publică, inclusiv prin internet sau prin retele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informatiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a detinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislatiei cu privire la protectia proprietătii intelectuale și se pedepsește penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată în colaborare cu elefant.ro

KJELL ERIK ESPMARK s-a născut la Strömsund, Suedia, în 1930. Poet, romancier şi critic literar de renume international, a debutat în 1956, cu volumul de poeme *Uciderea lui Benjamin*, în timp ce era student la Universitatea din Stockholm. I-au urmat de-a lungul timpului alte treisprezece volume de poezie, dintre care amintim *Lumea văzută prin obiectivul aparatului de fotografiat* (1958), *Microcosmos* (1961), *Încercări de viată* (1979), *Semnele Europei* (1982), *Masa secretă* (1984), *Când drumul se întoarce* (1992), *Cealaltă viată* (1998), *Cei vii nu au morminte* (2002), *Calea Lactee* (2007). Din 1980 se dedică romanului. Cele şapte volume ale ciclului romanesc *Vremea uitării* (1999) au în centru Suedia contemporană, temerile şi decadenta unei societătii privite prin prisma unor protagonişti din medii sociale diferite. Apreciat critic literar şi profesor de teoria literaturii la Universitatea din Stockholm, Kjell Espmark devine membru al Academiei Suedeze, în 1981, şi al Comitetului Premiului Nobel pentru Literatură. Celebra sa carte *Premiul pentru literatură: un secol cu Nobel* (2001) este o istorie a redutabilei institutii suedeze. I s-au decernat numeroase distinctii, printre care: Premiul Övralid (1974), Premiul Belman (1985), Premiul Kellgren (1998), Premiul Tranströmer (2010). Dintre volumele sale, în româneşte i-au apărut până în prezent romanele *Uitarea* (2003) şi *Călătoria lui Voltaire* (2006).

Romanul *Béla Bartók contra celui de-al Treilea Reich*, apărut în 2004, la Stockholm, şi publicat ulterior în Ungaria, Franta şi Spania, nu este o simplă monografie despre Béla Bartók şi cu atât mai putin un documentar. Povestea pe care scriitorul suedez o tese în jurul lui Bartók este chiar curgerea firească – uneori năvalnică, alteori bulversată de episoade tragice – a vietii unui artist european confruntat cu ororile celui de-al Doilea Război Mondial. Oriunde se va afla artistul – în partea noastră de Europă, în satele ungureşti, româneşti sau slovace, ori în universitäti şi săli de concerte din Statele Unite –, militantismul său civic va fi mereu călăuzit de „ideea fraternitătii popoarelor“. Confruntarea dintre Bartók şi Goebbels, moment de mare tensiune epică, îi oferă lui Espmark încă un prilej de a-şi exersa abilitătile de introspectie psihologică pe care şi le-a manifestat admirabil în întreaga operă romanescă.

În secunda în care ridică paharul să ciocnească, Béla Bartók îşi dă seama că jocul s-a terminat: l-au prins. Îşi simte mâinile întepenind. Până şi degetele pricep că e vorba despre viata lui. Şi despre a ei! Se apleacă spre sotie – şi îi întâlneşte privirea nevinovată. Pare că nici n-a observat maşina neagră care a frânat de partea cealaltă a pietei, cu scrâşnet de roti. El ştie, fără îndoială, ce le poate pielea indivizilor care-l filează acum din maşină prin geamurile pe jumătate lăsate.

Să le fie fuga zădărnicită tocmai aici la Nîmes, atât de aproape de frontieră? I se pune un nod în stomac. Ştie că poate fi predat. Şi-atunci, ce-l aşteaptă? Lagărul de concentrare!

Protestul împotriva lui Goebbels a fost, firește, un lucru de neiertat.

Încearcă să-i iscodească pe urmăritori cu coada ochiului, fără să întoarcă spre ei capul. Să ia, oare, cutitul şi furculita pe care le pusese încrucişate pe platoul de peşte, să se facă pasămite că ia o bucătică, să pară indiferent? Dar mâinile tepene nu-l ascultă. Trăgând cu ochiul, vede cum insul de la volan îşi aprinde o tigară fără să-l scape din ochi. Împreună cu tovarăşul său, care şade pe scaunul din fată: par că pun ceva la cale, cu pălăriile trase pe ochi, cu borurile peste obraz, ca şi când astfel s-ar putea face nevăzuti… Probabil că sunt francezi – pentru că partea aceasta a Frantei încă nu a fost ocupată. Dar sunt numai nişte scursori ale Frantei, care nu fac decât să le dea apă la moară învingătorilor: oamenii de aici sunt o semintie slabă şi degenerată care s-a dovedit a nu fi la înăltimea trecutului ei glorios. Evident, francezii din maşină sunt colaborationişti care lucrează pentru a fi acceptati în Imperiul de Fier, ca voluntari ai *nonsensului.* Şi au început să aibă deja fete de lup.

Madame care îi serveşte pe sotii Bartók, lăsând să-i scape câte un oftat la fiecare farfurie,

este iritată. Cum dă cu ochii de ei, îi ia cu: n-aveti cartelă? De unde veniti? De la dracu-n praznic? Nu ştiti că pe aici e foamete? *En France il y a la disette*. Dai două cupoane ca să respiri, trei, ca să vezi.

Da, ştie, cum să nu ştie? Doar e ca acasă oriunde s-ar afla pe acest continent care, de-o vreme, este tot mai absurd. Orice stradă e asemeni unei linii solitare în palmă.

Cei doi indivizi din maşină vor să-i arate că au chef de joacă. Unul dintre ei râde, ridică pistolul şi face o mişcare rapidă, după care deschide portiera şi pune piciorul în stradă în băşcălie. Dar se opreşte în această pozitie.

Se pot juca în voie cu spaima lui – de ce le-ar păsa că simte el fiori pe şira spinării, de ce s-ar sinchisi de picăturile de sudoare care i se preling pe tâmple? E misiunea lor într-o seară de octombrie, 1940, pe care, ca nişte profesionişti ce sunt, o împart aşa: „misiunea“ e una, detaliile triviale sunt alta. Au grijă ca „măsurile“ pe care le iau să fie curate, să nu comporte neplăcerea de a fi palpabile. Orice lucru ating devine pe dată o abstractiune. Bărbatul pe care îl au în urmărire nu este cunoscutul pianist şi compozitor budapestan, ale cărui tonalităti muzicale îşi întind ramificatiile în toate satele din pustă. Pentru ei, este un număr care nu înseamnă nimic, atât că poartă pe margine o adnotare: nearian voluntar. Protestul lui – adresat până la urmă lui Goebbels – după ce nu i-a fost admisă participarea la expozitia „Entartete Musik“[1], de la Düsseldorf, a fost semnat ca evreu. Ca evreu voluntar! Să fii mai aproape de sinucidere, nici că se poate!

Bartók simte că-l fulgeră o durere prin oase – să fie iarăşi o criză de artrită? Nu, de astă-dată este mai curând senzatia că o amenintare cruntă îi frânge coloana. Îi sunt în primejdie şi mâinile? Brusc îşi aminteşte o secventă din Africa. Cele două femei care îl însoteau au fost nevoite să-i

care bagajele. Ca să-i protejeze mâinile. Mâinile lui de pianist. Oamenii verzi-cenuşii cu simturile lor de fiară adulmecă orice slăbiciune: în cazul lui, mâinile, bineînteles. Auzise că ar exista o menghină de strâns degetele – uşor, uşor, uşor până când încep să-ti trosnească oasele. Şi-atunci? Să nu vorbeşti? Probabil că mai sunt şi altii implicati în această conspiratie. Alti „decadenti“ voluntari. Serviciilor secrete nu le-a scăpat faptul că în urmă cu şase ani, la concertul de la Stockholm s-a prezentat el însuşi ca „bolşevic cultural“. Nici că a fost membru în Consiliul National al Muzicii în timpul efemerei, din fericire, republici sovietice a lui Béla Kun în Ungaria. Poftim? Era o functie apolitică? Ce vorbeşti? Dar ce crede Bartók, că ei sunt idioti?

De-atunci a început să-i simtă că *le e frică*. Aproape că aude pulsul indivizilor din maşină, din ce în ce mai agitat. Îl pătrunde până şi izul lor de sudoare rece. Le resimte în propriile-i mâini nervozitatea palmelor care-şi trec pistolul din stânga în dreapta, din dreapta în stânga.

De ce le-o fi atât de frică acestor doi părtaşi la nebunia care a pus stăpânire pe toată Europa? Poate muzica lui să fie cu adevărat un pericol pentru această putere zdrobitoare? În cazul ăsta…

Dar gândurile îi sunt curmate de câteva semnale disperate ce ajung la urechile lui dintr-o tară îndepărtată. Are senzatia că din Slovacia – tara în care a găsit cel mai mare tezaur de cântece populare. Şi poate că din sătucul acela care avea o biserică micută, micută, în schimb nici măcar o cârciumă, sătuc unde a fost nevoit să înregistreze cântecele tăranilor într-un hambar, întorcându-se acasă cu grăunte de cereale în manşetele de la pantaloni. Să se fi strâns acolo, în şandramaua aceea, vreo treizeci de oameni cu totul? În orice caz, aerul este acum atât de dens, încât Bartók îl poate frământa cu mâinile. Dar ce încredere s-a născut în rândurile acelui grup! Oare de-asta s-or fi

temând indivizii care-l urmăresc? Îşi încordează auzul cât poate.

Copoii din Citroën se agită. Sigur că au în maşină echipamentul necesar pentru a asculta toate semnalele radio. Dar Bartók ăsta pare să fie în stare să capteze semnale de oriunde din eter, ba chiar şi din viitor. Şi cu neaşteptate schimbări de frecventă şi deplasări în spatiu, pe care nici un echipament de ascultare din lume nu are timp să le sintonizeze.

Acest auz extraordinar, care odinioară îl chinuia, silindu-l să aibă o cameră de lucru izolată, undeva în fundul casei, apărată de pereti groşi, şi în care, cu toate acestea, mai răzbăteau zvonuri de glasuri şi paşi – ei bine, această hipersensibilitate nu este acum pentru el o fortă? Haita de politai nu poate intercepta, şi nici măcar cenzura, toate acele mesaje care ajung din depărtări până la timpanele lui hipersensibile.

Nu le poate opri, le poate, eventual, descompune. Duşmanii sunt maeştri în a împărti orice fenomen în semne fără substantă pe de o parte, şi în materie fără sens, pe de alta. E *spleenul* ce se joacă cu cutitul. Notiunea goală de „amurg“ stă într-o parte a curtii, întunericul beznă, care se lasă brusc, e în partea cealaltă. Fiecare piatră de pavaj dintre el şi ei este abstractă, nemaiavând nici luciu, nici asprime. Şi nici un sens.

Semnalele sunt violente, dar imprecise. Îl lasă doar să intuiască o teribilă agresivitate şi o disperare ce depăşeşte orice imaginatie. De parcă nişte paturi de puşcă… acum chiar… şi în interiorul bisericii.

Copoii pare-se că se sfătuiesc între ei. Auzul acesta amplificat până la absurd, ce va să zică în realitate? Cine să răspundă la această întrebare? Bartók însuşi n-ar şti. E posibil ca vechea şi chinuitoarea sa sensibilitate auditivă să se rafinat până-ntr-atât în timpul fugii sale, încât să fie în stare acum să perceapă o plângere sau o

amenintare la mii de kilometri distantă? Unde mai pui că, în acelaşi timp, această sensibilitate pare atât de selectivă, încât poate cuprinde toată gama de şuierături, de scrâşnete şi gemete punând în surdină zgomotele unui continent întreg pentru a întâmpina maiestuos doar semnalele relevante. Sau poate nu e vorba despre acustică, ci despre un soi de perceptie vizionară care se foloseşte de auzul său extrafin? O capacitate halucinatorie care îşi proiectează viziunile cu ajutorul organului său de simt cel mai sensibil? Bartók lasă deoparte această chestiune cu aceeaşi indiferentă cu care şi-a lăsat tacâmurile să zdrăngănească pe farfurie. Tot ce pătimesc nişte oameni undeva departe se întâmplă în mod cu totul neînteles aici şi acum. Iar el se simte chemat.

Această depărtare s-a insinuat aşadar – în acelaşi timp însă trebuie să lupte cu dârzenie pentru a răzbate un lant de interferente. Semnalele vin din cine ştie ce colt pierdut al imperiului cenuşiu al lupilor, unde există o separatie riguroasă între semnificant şi viata sensibilă. Doar o sensibilitate senzorială atât de fină ca a lui Bartók izbuteşte să desluşească ceea ce este dureros de real în aceste sunete înăbuşite, sunete care, deşi se aud slab, sunt atât de prezente încât el le simte disperarea în piele şi în ochi. Incredibilul se poate produce în orice clipă.

Pentru indivizii din maşină, acest pârâit îndepărtat şi disperat este total lipsit de senzualitate – este incomprehensibil, dar maniabil. Îl străbate o undă de ură. Sunt nişte ne-oameni, iar limba lor, o disjunctie. Întretin omenescul separat de ceea ce, în conceptia lor, sunt oamenii. Întretin fumul acru departe de cuvântul „măsură“. Astfel, totul este posibil.

Semnalele s-au potolit, nu se mai aud, dar cu sigurantă că în curând vor reveni. E limpede că trebuie să fie pregătit să lupte cu duşmanii săi pentru mesajele primite de departe. Pentru că

puterea lui cu totul specială de a percepe realitatea cu ajutorul simturilor se va izbi de cumplita lor capacitate de a transforma existenta în abstractiuni fără sens, în „măsuri“ care nu miros a carne arsă.

Bartók este o furie de patruzeci şi nouă de kilograme, cu o flacără în loc de privire. Vor avea în el un adversar care nu se va preda niciodată. Cum de altfel se şi spune în testamentul său: atâta timp cât există fie şi o stradă în Ungaria ce poartă numele Fiarei, să nu mi se dedice nici o placă comemorativă şi nici unei piete să nu i se dea numele meu.

Cuvintele acestea nu contin nici un pic de vanitate. Vorbesc de integritate – dar de o integritate pe care o au şi multi altii. Nu, nu-l interesează propria-i viată. Nu s-a apropiat niciodată de oglindă pentru a se întreba: „Cine sunt eu“? O asemenea întrebare îl face să ridice din umeri. Dacă-i aşa, nici muzica nu mai e muzică.

Dar atunci el, cu toată experienta lui, mai poate fi recunoscut în limbajul muzicii? Bineînteles că da. Dar ceea ce încearcă el să surprindă depăşeşte individualul, este ceva ce deocamdată nu există. Munca lui este o încercare neobosită de a configura acest ceva încă necunoscut. Tot ce ştie este că obiectul căutării i se pune de-a curmezişul. I se împotriveşte.

Nu este un filosof. Gândeşte cu pianul. Mâinile lui pe claviatură se străduiesc să aducă idei noi, pe care cvartetele şi lucrările pentru orchestră le vor împlini la un moment dat. Nu tot aşa lucra şi Beethoven? Pe clape poate găsi noi posibilităti de continuitate în muzică, în armonie – şi de rezistentă în timp. Iar ideile acestor degete vibrează de senzualitate. Haita de lupi nu are asupra lor nici o putere.

De curând, din mâinile sale a ieşit o compozitie nouă, de o matură simplitate. Nu e vorba despre ingenua imediatete a cântecelor populare – nu te poti adânci în trecut, când vrei să

mergi înainte –, ci de una care a izbutit, trecând peste toate complicatiile, să ajungă altundeva. O simplitate care se bazează pe experientă, o perspectivă amplă şi conştiinta propriei responsabilităti. Rămânând cu toate acestea simplitate, o simplitate senzuală.

Dar să vedem ce se întâmplă. Unul dintre indivizi s-a dat jos din maşină. Scoate pistolul, îl ridică şi suflă asupra lui. Apoi face câtiva paşi nesiguri.

Care paşi spun: ei, drăcie, că doar nu se poate ridica un singur om împotriva unei supraputeri neînduplecate, o putere care şi-a pus cizma pe un întreg continent.

Păi, nu-i aşa?

1. Muzica decadentă (în germ., în orig.) (n. t.).

Patruzeci şi nouă de kilograme de furie! Ei chiar cred că-i pot face vânt dintr-o suflare, dintr-o suflare de lup care să-l azvârle cât colo până la capătul străzii şi să-l trântească la pământ. Uitând că are rădăcini, rădăcini puternice, tărăneşti. Sau poate că aşa îşi închipuie ei în timp ce caută febril să-i descopere arsenalul ascuns, resursele necunoscute pe care probabil că se bazează dacă îşi permite o asemenea sfidare. Habar n-au, însă, câtă răbdare i-a trebuit să aducă la lumină muzica din trecutul îndepărtat. Iată, aude rădăcinile acestea foşnind. Îi învie în minte o imagine din trecut.

Este o zi dintre acelea în care haita de lupi răzbeşte cu greu. Se află într-un sătuc atât de izolat, că nu întâlneşti multe suflete care vietuiesc în el, atât de departe, în adâncurile Ungariei, încât cu greu ai spune că este Ungaria. Un loc unde nu există nici biserică, nici şcoală. Iar singura cale de acces e prin glodul din care, împotmolindu-se, birja e scoasă de nişte tărani veniti fuga să-i dea ajutor. Bietul cal e atât de sfrijit, că pare scăpat dintr-o alegorie a ciumei. În orice caz, Bartók a ajuns cu bine în sat, ducând în mână valijoara cu schimburi şi caietul cu coperte de pânză cerată, iar în ranita din spate, fonograful: pâlnia lucitoare nu i-a mai încăput, a trebuit să şi-o lege de ranită. Aici îşi găseşte un loc de înregistrat, în bătaia vântului şi a ploii: o şandrama compusă dintr-o bucătărie şi un atelier de tâmplărie nu mai mare de-o palmă. Acoperişul este atât de spart încât se vără în vorbă şi cerul. Cu toate acestea, înainte de venirea lui, s-a mai dat o văruială pe pereti, iar pământul bătucit de pe jos a fost măturat cu grijă.

Aici se adună localnicii, peste măsură de curioşi, dar şi oarecum speriati de aparatul acesta care înghite voci şi poate că nu numai voci – e lucrul dracului, fără doar şi poate. Li se spusese să vină să cânte muzică de-a lor şi, ca să arate mai bine, şi-au pus straiele de sărbătoare. Straie pe

care, un orăşean binevoitor, odată ce pipăie tesătura şi scapă un murmur de admiratie la vederea culorilor şi a broderiei, le numeşte „costum popular“. Câtiva bărbati s-au înfiintat cu cizmele văcsuite, cât despre femei, cele mai multe dintre ele sunt desculte. Un bărbat ia pozitie de drepti în fata pâlniei fonografului şi o salută milităreşte. Femeile râd, dar atmosfera rămâne încordată: câte una, ruşinându-se, îşi freacă picioarele goale unul de altul.

Sigur că ar fi fost mai uşor să vorbească cu astfel de făpturi sfielnice una câte una. Dar e nevoit să-i adune pe cât mai multi laolaltă. Abia aşa vor putea reactiona unul la interpretarea celuilalt, ajutând memoria să se pună în mişcare şi recuperând câte un cuvânt lipsă pentru a completa un cântec, pe care altminteri nu şi l-ar fi amintit. Şi-apoi, doar într-un grup mai mare, ca acesta care s-a format, poti să-ti faci o părere despre rolul muzicii în viata satului.

În acelaşi timp, e dator să-i facă dreptate fiecărui interpret, să pună în raport vocea înregistrată cu vârsta, sexul, ocupatia, eventual şcoala, cu starea şi cu reputatia pe care o are în sat. Căci ce doreşte el este să reconstituie, atât cât îi va sta în putintă, urzeala care a dat strălucire acestei muzici.

Tăranii adunati în jurul său îi scrutează chipul. Vrea să-şi râdă de ei şi de muzica lor? Parcă nu prea au încredere în domnul ăsta fercheş de la Budapesta, cu blestemătia lui de aparat. Ce părere are el, că or să înghită găluşca asta? Auzi, că a venit să culeagă cântecelele lor… Apăi să credeti voi că mă prosteşte el pe mine, spune unul dintre bătrâni. Sigur l-au trimis ăia din capitală să ne mai încarce cu nişte biruri. Vrea să vă tragă de limbă, să vă pună să-i arătati ce-aveti prin case, pentru ca el să poată pretălui după aceea cât v-ar mai putea stoarce autoritătile. Gogoşi, spune un tânăr, n-ati priceput? Ăştia vor să pună bir şi pe

muzică! De-asta-i aici domnul, ca să vă convingă că bietele voastre cântece sunt un lucru de mare valoare. S-aştepte numai!

Nu, oamenii ăştia nu au experienta lumii din afară. Nu ştiu nici măcar să citească. Dar de cântat, ştiu să cânte.

Bineînteles că mai întâi trebuie să-l trimită acasă pe cel care e mândria satului, un violonist atât de destoinic încât a cântat şi-n cârciuma din târgul învecinat. Sătenii se miră că domnul care e atât de învătat spune că aceea e „muzică tigănească“. Şi că vrea să asculte cântecele lor. Ei nu sunt obişnuiti. Se codesc. Un om în toată firea nu poate să se apuce aşa deodată să lălăie ce-i cânta bunică-sa când îl tinea pe genunchi. Li se aprind obrajii numai când se gândesc că ar putea să se facă de râsul lumii.

Se încumetă, aşadar, să rupă gheata două bătrâne, căci la urma urmei de-asta au fost chemate aici; bătrânii au băut deja un păhărel, două de pălincă. Cântă fiecare cu voce aspră, oarecum tânguitoare, în timp ce bărbatul de lângă aparat cercetează cerul cu gravitate prin spărtura din acoperiş, urmărind vâjâitul rândunelelor care se avântă ciripind într-o goană atemporală.

Abia după ce le pune să asculte prima înregistrare şi cea care a cântat îşi aude vocea, se risipeşte întru câtva nervozitatea. Un bărbat de vreo şaptezeci de ani promite că va cânta mâine-dimineată, dacă vor fi la fel de răsfătati ca şi astăzi, iar un tânăr îşi ia inima-n dinti, face un pas înainte cu vioara sa şi cântă o melodie tristă cu surprinzătoare salturi pentatonice.

Bartók este entuziasmat. Muzica aceasta este însăşi Ungaria, sunetele ei au adus veselie la nunti sau mângâiere la înmormântări, dar nimeni până acum nu a luat-o în serios. Iată unde sunt rădăcinile.

Munca aceasta, aici, printre tărani, încheiată cu bine, i-a dat o satisfactie mai mare decât oricare

alta. Întrebarea este cum va izbuti să păstreze parfumul şi asprimea acestor melodii odată ce le va rupe de satul şi de câmpurile lor. Va fi treaba acompaniamentului să încerce să reconstituie contextul din care a fost dezrădăcinată această muzică. Iar propria-i măiestrie să recreeze atmosfera: greabănul năduşit al calului şi zgomotul plugului când se izbeşte de bolovani, chicotelile fetelor ce se aud dinspre râu, vântul învolburând lanurile de grâu, capetele aplecate roată deasupra unei gropi căscate şi mirosul de pelin ce se prelinge din mâna asudată a cântăretului.

Curios este că această muzică este legată anume de acest loc, cu ulita satului gloduroasă şi cu mirosul pătrunzător de bălegar, fiind totodată universală în libera ei circulatie ce nu se opreşte în fata capricioaselor frontiere nationale – ba românească, ba maghiară, ba slovacă. Aidoma plantelor ale căror seminte sunt împrăştiate de vânt şi prind rădăcini când ici, când colo, însă întotdeauna dau mărturie despre înrudirea dintre ele dincolo de înverşunatele linii roşii ale hărtilor.

Casa în care îl găzduiesc pentru următoarele nopti este vădit mai bună decât baraca tâmplarului. Îi dau o odaie care are tavanul întreg, ferestrele curate şi o sobă, pentru că cine ştie, poate îi va fi de trebuintă, în timp ce restul familiei se îngrămădeşte în cealaltă odaie, mai mică.

În puterea noptii bântuie stafiile. Nu i s-a întâmplat niciodată aşa ceva, dar nici nu fusese vreodată atât de aproape de ultima frontieră.

Odaia i se umple de şoapte şi de gemete. De parcă toate duhurile rele care sălăşluiesc prin partea locului s-ar năpusti asupră-i, în timp ce vântul zgâltâie coşmelia, făcând să zdrăngănească geamurile ferestrelor dărăpănate. Se duce în vârful picioarelor şi întredeschide uşa de la odaia în care doarme familia gazdei, pentru a vedea dacă nu cumva vocile acelea vin de aici. Dar toti dorm duşi, înveliti în întunericul din încăpere, şi nu se

aude decât un sforăit uşor. Închide uşa la loc având grijă, multă grijă, ca zgomotul de la el din odaie să nu-i deranjeze pe cei ce dorm.

Rămâne treaz până în zori, ascultând aceste voci care aici se smiorcăie şi se hârâie, aici râd de nu mai pot, ca de o glumă bună, aici fredonează un cântec mieros pe care el nu l-a mai auzit niciodată, aici amenintă atâtătoare, aici se iau la hartă între ele, pe înfundate. Când lumina zorilor îl lasă să desluşească obiectele din odaie, se scoală. Duhurile continuă să se vânzolească nestingherite.

Ca şi cum sufletele mortilor s-ar fi adunat pe lângă sobă.

Şi-atunci întelege.

Pipăie cu mâna peretele interior al coşului. Acolo găseşte o rigletă de tiraj – o plăcută subtire de metal. O trage afară şi câteva fire de rugină i se cern pe degete. Vocile au amutit.

Pune şapa la loc şi huietul începe din nou. Poate să tragă putin de lama de metal tremurătoare modulând în felul acesta vocile, iar dacă scoate cu totul rigleta vocile amutesc.

Fenomenul are, prin urmare, o explicatie naturală, aşa cum le povesteşte râzând şi gazdelor sale, când se întâlnesc a doua zi la masă, de prânzişor. Dar acestora nu le place deloc povestea lui. Îl privesc aproape cu duşmănie. Căci ei ştiu bine în ce cred. Nici prin minte nu le trece să renunte la credinta că sufletele mortilor se întorc acasă în noptile viforoase. Domnul să poftească să-şi ia aparatul şi să plece la el acasă. Cu tot cu explicatiile lui aiurite.

Dă ceaşca deoparte, uluit. Uluit, nu de reactia gazdelor, ci de propria-i nerozie. Fireşte că au dreptate. El vorbeşte prostii, cu rationalismul lui abject.

Nu se gândise niciodată la neputinta trecutului. Cum să comunice mortii cu posteritatea, cum să ajungă până la noi, supravietuitorii, altfel decât scormonind după toate crăpăturile prin care

să se infiltreze, după orice fir de păr din care să-şi facă o pasarelă, după toate insectele şi după fiecare insectă în parte ca să-i ia în cârcă şi să-i treacă granita? Nu şi-a putut imagina că o riglă de tiraj mâncată de rugină, un instrument pe cât de sensibil, pe atât de fragil, ar putea fi o cale de comunicare cu cei vii. Cu ratiunea sa mioapă, pierduse din vedere că mortii caută orice posibilitate pentru ca nepotii lor – ori oaspetii străini de loc, dacă nu au pe altcineva la îndemână – să poată asculta măcar pentru câteva minute frânturi din viata lor trecută. Căutând fără încetare, vocile găsiseră acest instrument, ale cărui vibratii puteau să ducă dorintele lor imateriale, plângerile şi admonestările în viata viitoare, acea viată viitoare care lor li se refuzase.

Or, nu tot asta căutase şi el în munca sa de culegător? Vibrând, plăcuta aceea nu făcuse altceva decât să-i permită să ajungă la ceva ce întelegea cu mintea, dar nu putea percepe cu simturile.

Trecutul însuşi căuta vibratiile corzilor de vioară pentru a intra în regatul ascultătorului şi a încerca printr-o sfortare supremă să transmită o muzică uimitoare celui care o interpreta. Mortii înşişi îşi croiau drum până la pitigăiatele şi cumva jeluitoarele corzi vocale ale bătrânelor tărănci, împrumutându-le celor care cântau nu doar o lucire de nostalgică recunoştintă, ci şi un aer de descumpănită nelinişte: de unde veneau asemenea tonuri neaşteptate şi uimitor de exersate? Să fi ieşit toată această fantastică muzică a mortilor din mijloacele acelea precare de comunicare, mai mult încropite?

Dar puntea aruncată între trecut şi prezent era îngustă şi periculoasă. Nu se putea trece pe ea decât cu strictul necesar. Şi tot aşa treceau granita şi aceste melodii – fruste, severe, lipsite de orice fioritură, în acelaşi timp, însă, debordând de fericire, chiar umoristice uneori.

Aşa stând lucrurile, Bartók avea o dublă misiune. Întâi, trebuia să facă dreptate acestei muzici pregătind o culegere într-atât de minutioasă pe cât era capabilă priceperea omenească să o facă. Trebuia să culeagă fiecare variantă – căci fiecare versiune diferită apartinea unuia dintre dispărutii care voia să-şi spună cuvântul. Iar minutiozitatea trebuia să fie desăvârşită – căci aşa o cerea respectul. Odată consemnate, trebuia să incorporeze, cu dragoste şi cu respect, aceste voci în propria sa muzică. Controlându-şi pasiunea. Exact: „Patosul distantei“, cum spune Nietzsche. Important era să-i dea trecutului locul meritat în opera sa. Şi să-şi lase muzica să crească din rădăcinile acestuia.

Dar ce fericire, ce adevărată fericire! Munca aceasta de culegere, întâlnirea cu tăranii şi cercetarea muzicii lor au fost pentru el o modalitate de a scăpa din chingile propriului eu, de a ieşi în sfârşit din sine însuşi.

Haita de lupi adulmecă neîncrezătoare. Lupii însă nu i-au dibuit rădăcinile. Sau s-or fi vârât în amintirile lui? Există vreo bucată de blană sau excremente de lup pe undeva prin trecutul său? Cert e că nu-şi mai aminteşte decât ceva… stins, de parcă această abstractiune cenuşie s-ar fi extins şi în capul lui. Sunt, oare, propriile-i amintiri pe punctul de a fi infiltrate, ca în cele din urmă să-i fie chiar ocupate? Gândul acesta îl paralizează.

Deocamdată însă s-ar părea că vor mai degrabă să-l umilească, să-l batjocorească. E mai uşor să-l ia la vale pe colectionarul ăsta maniac care umblă tot timpul cu casetele de trabucuri după el, pline cu toate gângăniile pământului înfipte în ace, aleargă după fluturi ca un tânc şi cumpără, topit de admiratie, covoare în culori tipătoare, sculpturi grosolane din lemn şi vase de lut. Şi unde mai pui că, acum, o grămadă de cântecele uitate, din îndepărtatele colturi ale pustei, constituie un produs cultural dintre cele mai rafinate. Să mori de

râs, nu alta. Ca să nu mai vorbim despre cum îşi duce la îndeplinire munca pe teren acest omulet de ştiintă înalt de numai 164 de cm, îmbrăcat în costum şi cu jiletcă, cu cravată şi pălărie şi cu paltonul petrecut pe brat. Fără a uita ghetutele din piele moale. Şi, totuşi, cel mai suspect lucru în ochii ocupantilor este bastonul de care nu se desparte niciodată.

Numai ce deşurubează mânerul bastonului, şi odată apare un pumnal ascutit în mâna delicatului cercetător. Un mijloc de apărare – spune el – împotriva câinilor răi ai sătenilor. Dar poate, cine ştie, şi împotriva vreunor lupi.

În tot cazul, acum îi adulmecă urmele trecutului. Din fericire, luându-l peste picior. Le aude comentariile zeflemitoare: ia zi-i, cum a fost în realitate cu plăcuta de tiraj vorbitoare din coliba tăranului? Ti-o aminteşti, au ba?

Fireşte că şi-o aminteşte… Ba nu, deodată nu mai e sigur.

Dar întrebarea îi este indiferentă. Nu mai are nici cea mai mică importantă dacă este vorba de o amintire autentică ori de vreo găselnită ulterioară. La urma urmei, zilele fericite petrecute printre tăranii aceştia simpli conferă legitimitate imaginii pe care trebuie să o apere.

Unii prieteni au văzut în protestul său, din cauză că nu a fost admis printre muzicienii „degenerati“, o sfidare gratuită la adresa lui Goebbels. Sfidare? Dar era o adevărată declaratie de război. Iar dacă cineva a înteles-o, atunci acela a fost Goebbels!

Adormind în compartimentul său din trenul cu care traversa întunericimea tării aflate sub stăpânirea cizmelor militare, Bartók a avut un vis despre această aşa-zisă sfidare. Un vis atât de intens încât a reuşit să întreacă realitatea, ca fortă şi strălucire şi poate chiar şi ca veridicitate. Un vis pe care îl rememorează, punct cu punct, încercând să-i desluşească întelesul.

Ansamblul de coarde pe care prietenul său Sándor Végh îl dirija de ani de zile fusese invitat la Reichsmusikkammer din Berlin, iar membrii acestuia erau aşezati pe scenă în fata partiturii celui de-al şaselea cvartet, pe care el tocmai îl terminase. Goebbels voia să ştie clar de ce mijloace dispune scandalagiul ăsta de Bartók, care se pornise împotriva întregii maşinării de război germane, în cizmele lui ungureşti. Iată motivul acestei premiere mondiale extraoficiale.

Visătorul, prezent fără a se lăsa văzut, protesta energic. El nu aprobase nici un concert. Şi-apoi, nici partitura nu era încă tipărită.

Formalităti!, strigă cineva din sală. Vocea era a lui Goebbels, dar strigătul, al publicului. Ce formalităti? Cel care aruncă mănuşa, trebuie să fie gata să-şi scoată la iveală şi armele.

Obiectia era de o logică imbatabilă. Bartók nu mai avu încotro, îşi muşcă buzele şi lăsă concertul să înceapă.

Goebbels îi chemase într-un mic salon pe câtiva şefi din partid, ofiteri superiori şi înalti functionari pentru a se bucura împreună de această diversiune. Persoanele care formau acest public select erau deja din cale afară de amuzate încă de când se întâlniseră ca să ciocnească un pahar, iar

prima măsură a fost însotită de râsete şi persiflări. Nu era clar dacă reactionau în primul rând la nişte elemente dure şi agresive sau la absenta unei tonalităti bine definite. Publicul acesta cu inimă de piatră nu părea să observe infinita melancolie din tema uverturii, melancolie care copleşea pieptul visătorului. Cu o singură exceptie, poate.

În orice caz, chiar de la prima măsură auditoriul părea sastisit, iar unii se ridicară de la locurile lor căscând. Interpretii începură să-şi părăsească scaunele cu un aer resemnat. Dar Goebbels îi tintui locului pe toti. Părea foarte neliniştit, deopotrivă chinuit şi fascinat. Cu un gest al mâinii ordonă publicului să se întoarcă la locurile lui, iar cu capul face semn interpretilor „să continue“.

La a doua măsură, Goebbels păli de moarte şi încercă de mai multe ori să-şi descheie gulerul de la cămaşă. La a treia, păru că înlăuntrul său se va produce o explozie, ochii fiind gata-gata să-i iasă din orbite. În timpul celei de-a patra, se prăbuşi la pământ în convulsii. Concertul a fost suspendat, iar publicul îngrijorat formă un cerc fremătător în jurul corpului care se zvârcolea scuturat de urlete şi de spasme. Între un urlet şi altul îşi încleşta fălcile atât de tare, încât muşchii i se încordau pe fată ca nişte sârme, iar pe la colturile gurii îi curgeau bale. Interpretii încremeniseră pe scenă neştiind ce să facă. Nimeni nu le mai dădea nici o atentie acelor martori involuntari.

În momentul acela îşi făcu loc medicul personal al lui Hitler, care se afla în salon. Îi descheie gulerul de la cămaşă, îi controlă ritmul cardiac, îi ridică o pleoapă luminând-o pentru a vedea până în creier, după care scoase cu solemnitate din trusa medicală o seringă cât un irigator pentru cai. Când ridică injectia în lumină pentru a elimina aerul odată cu cele câteva picături rămase în acul uriaş, unul dintre generali leşină. Dar Goebbels reactionă bine la tratament. Dădu să

se ridice, dar medicul îl sfătui să mai rămână putin aşezat. Un colonel din SS îl asigură că va trimite o trupă de comando împotriva lui Bartók. Îl arătă cu degetul pe visătorul care nu ştia pe unde să mai scape.

Dar Goebbels ridică mâna: „Nu vă atingeti de el“. Urmăriti-l pas cu pas. Individul e periculos, e foarte periculos. Şi nu cumva să observe că îl urmărim.

Numai că Bartók era acolo şi auzea totul.

Dar dacă era acolo nu însemna că se şi afla acolo.

Un consilier dădu buzna în fată cu o figură panicată. Ştia, oare, domnul ministru că Bartók ăsta, pe lângă faptul că fusese membru în Consiliul Muzicii în timpul episodului comunist din Ungaria în 1919, mai făcuse parte şi dintr-un comitet al Societătii Natiunilor, unde tinuse o cuvântare despre fraternitatea între oameni dincolo de barierele impuse de rasă sau de granitele nationale? Şi că aceasta este ideea în slujba căreia şi-a pus muzica? Un fior îi străbătu pe cei de fată şi mai multi îşi duseră mâna la tocul pistolului. Consilierul cel îngrijorat ridică glasul pentru a adăuga un indiciu care agrava situatia. Începând din 1920, familia Bartók şi-a găsit adăpost pentru câtiva ani în casa bancherului evreu József Lukács, din Budapesta, o casă în care trona o viperă veninoasă – György, cel mai periculos cercetător literar comunist! Simptomatic era de asemenea şi că aceeaşi casă părea frecventată cu plăcere de trădătorul de patrie Thomas Mann.

Lukács? Şi Thomas Mann? Publicul formă un cerc amenintător în jurul visătorului, care recunoscu numaidecât mai multe figuri. Toate erau ale unor persoane contaminate de nazism, apartinând vechii drepte din Budapesta, o clasă socială din care se ruşina că provine.

Alt consilier dispunea de o informatie încă mai alarmantă, pe care voia să i-o aducă la

cunoştintă şefului său. Bartók îl apărase în 1931 pe Toscanini împotriva atacurilor juste ale fratilor fascişti italieni, da, şi sustinuse integritatea muzicii, da, şi ceruse în mod expres protejarea autonomiei artelor! Băiatul ăsta trebuia închis. Publicul era în pragul isteriei.

Pe fondul acesta, interveni unul dintre cunoscutii ideologi ai Reichsmusikkammer, care tinea să adauge ceva la cele spuse până acum. Visătorul izbutise să se furişeze în afara cercului, dar se întoarse ca să asculte ce mai ziceau. Nu pot fi subestimate pericolele pe care ni le asumăm în materie de politică muzicală lăsându-l în libertate pe Bartók, spuse demagogul uitându-se chiorâş din cauza nervozitătii. Dacă scara sa diatonică se va aplica fără a mai respecta modurile major şi minor, înseamnă că se va dispune în totală libertate de oricare dintre tonurile sistemului cromatic. Cred că onoratul auditoriu a înteles, nu-i aşa? Faptul că celor douăsprezece tonuri li s-a dat aceeaşi valoare – este comunism curat!

Asistenta fierbea de indignare şi îl ruga pe Goebbels să ia măsuri nu numai împotriva lui Bartók, ci şi împotriva tuturor coreligionarilor lui. Nu putea fi făcut bucăti atunci, pe loc?

Domnilor, strigă Goebbels ridicând bratele cu intentia de a calma spiritele încinse. Domnilor, nu uitati că momentan avem un pact cu URSS şi am lăsat-o mai moale… le-am dat un respiro… se uită cu atentie de jur împrejurul salonului să vadă dacă nu cumva era vreun diplomat sovietic şi continuă uşurat… cu zdrobirea jivinei ăsteia comuniste. Pot să vă asigur că eu nu uit nimic. Dar deocamdată să ne limităm la a o face sub supraveghere. Sub o puternică supraveghere.

Publicul părea să se fi liniştit. Căci lumea, dacă putea fi sigură de vreun lucru anume, apoi acela era că Goebbels nu uita niciodată. Dar ofiterii şi functionarii schimbară câteva priviri pe

furiş. De ce se temea aşa Goebbels? Îl îngrozise ceva atât de tare încât ezita să intervină?

Figurile nedumerite se întoarseră atunci spre visător. O şti *el* ce anume îl îngrozise într-atât pe Goebbels?

Întrebarea aceasta l-a trezit şi, derutat, a dat roată cu privirea prin compartiment. Visul avea un tâlc, dar era prea ametit ca să analizeze întâmplările, aşa cum ar fi meritat. Abia acum, *a posteriori*, îşi vădeşte, de fapt, întelesul. În acest moment, Bartók are impresia că visul se referă fătiş la respectul temător şi la supravegherea bazată pe o mare suspiciune a celor care îl urmăresc îndeaproape. De parcă Goebbels le-ar fi dat indivizilor din automobilul cel negru misiunea de a-l fila pe Bartók, dar i-ar fi prevenit anume să lucreze cu cea mai mare discretie.

Figurile perplexe au dispărut – oare ce l-o fi înspăimântat pe Goebbels în asemenea hal? Asta numai Bartók ştia.

Trebuia să încerce să dea un răspuns. Oricât de ciudat era, visul continea şi un soi de rationalitate. Un om inteligent, oricât de periculos, cum era Goebbels, e imposibil să nu fi înteles că acela care îi arunca în fată o asemenea scrisoare – o scrisoare în care expeditorul cerea să fie trecut printre ciumati – era un adversar ce trebuia cercetat mai cu de-amănuntul. Iar pentru Bartók, care cunoştea mijloacele, era clar care va fi rezultatul acelei cercetări. Pesemne că pe Goebbels l-a cuprins realmente o mare nelinişte.

Dar atunci, ce anume să-l fi aruncat pe Goebbels, cel pe care-l văzuse în vis, într-o criză cu convulsii? Ce să fi găsit el în al şaselea cvartet – presupunând că zbirii săi, contrar oricărei posibilităti, ar fi reuşit să-i copieze partitura? Contrar oricărei posibilităti? Pe un duşman capabil să se vâre în teasta cuiva nimic nu-l împiedică să facă rost de nişte biete note muzicale. E clar că Goebbels dispunea de orice material de care ar fi

avut nevoie. Poate că-şi închipuise că va da peste o mână de note răzlete, în afara oricărei discipline armonice şi libere de orice răspundere fată de evolutia logică a ansamblului. Cert este că a dat peste cu totul altceva. Probabil că întoarcerea constantă la aceeaşi temă a începutului, constanta acelei îndărătnicii care îmbrăca mereu alte forme l-o fi îngrozit. Iar tristetea profundă, dar şi compasiunea uriaşă pe care le degaja linia melodică sustinută – nu-l făcuseră, oare, să înteleagă cât de tare se îngemăna această muzică surprinzătoare cu multimea tot mai numeroasă a celor oprimati la capătul imperiului în expansiune? Şi apoi, lucrarea începea să se închidă în sine, aşa cum se putea intui chiar din expunerea care o deschidea, însă cu toate acestea, parcă te surprindea din interior. O repetitie stăruitoare, dar în mod paradoxal neaşteptată. Oare nu această implacabilă formă ciclică, această tot mai strânsă întoarcere l-au făcut pe Goebbels să-şi lărgească gulerul de la cămaşă – ca şi cum ar fi simtit funia spre care destinul părea că îl conduce încă din anii aceia, cei mai glorioşi? Cvartetul cunoştea drumul de care se temea el în secret.

Ceea ce îl provocase pe Goebbels până-ntr-atât încât s-a făcut alb ca batista cu care îşi ştergea sudoarea de pe tâmple a fost cu siguranţă discretul tremolo ce urmează părtii de violoncel de la începutul marşului, un salt exasperant peste trei octave, dovedind nu doar o lipsă de respect, ci dezvăluind chiar o periculoasă capacitate de a găsi unghiuri de atac neaşteptate. Dar adevărata sfidare era, clar, dansul burlesc al ursului din partea a treia care te biciuie când dintr-o parte, când din alta cu insolente schimbări ale ritmului, pentru a azvârli apoi în batjocură dintr-odată o serie de sferturi de tonuri ascutite până în adâncul descumpănitului suflet muzical germanic.

Că a reuşit să pună mâna pe cvartetul al şaselea ori poate pe vreo lucrare anterioară,

asemănătoare prin tempoul ei şi prin tonalitate, pentru Goebbels ideea de amenintare era de-acum clară. Neisprăvitul ăsta de Bartók, cu claia lui de păr albit prematur, te poate surprinde cu arme pe care nici unei puteri militare nu i-a trecut prin cap că le-ar putea folosi. Muzica lui are o senzualitate de care nimeni nu se poate apăra.

Şi poate că nu e singurul.

Întrebarea este cât de mult a dezvăluit această muzică din vulnerabilitatea autorului ei. Un compozitor adevărat este incapabil să se ascundă. Orice gând al său, orice reticentă, orice intentie secretă poate fi citită în muzica sa – lucru asupra căruia el şi Stravinski au opinii total opuse. Nu-i scrisese el Martei pe la începuturile legăturii lor – gândindu-se atunci la cvartetul întâi – că, din câte înţelegea el, opera, cu mult mai multă claritate decât orice biografie, pune în evidentă evenimentele cele mai importante dintr-o viată, ca şi pasiunile care au călăuzit-o? Totul, până la ultimul suflu şi până la ultimul impuls vital, rămânea consemnat în muzică.

Problema este să afle ce a înţeles Goebbels. Şi cum are de gând să folosească cele descoperite.

Fireşte că puterea vrea cu orice pret să-i împiedice pe cetăteni să scape de sub controlul ei – adică, să vadă, să-şi deschidă ochii prin artă. Puterea însăşi îşi poate permite luxul de a se bucura de marfa interzisă, la fel ca în visul de adineaori, mai în glumă, mai în serios, ca să se informeze putin. Şi atunci se întâmplă ca puterea să fie surprinsă de ceea ce le interzice supuşilor ei.

Goebbels, într-un fel, a înţeles.

Bartók se apleacă asupra mesei cu un gest hotărât. Înţelege acum în ce constă forta sa. În notele sale trebuie să curgă pământ, e nevoie de amprente de mâini bătătorite în partitură, iar în ritm să se audă tropotitul cizmelor tărăneşti, e nevoie, într-un cuvânt, de o furioasă vitalitate – cu o scânteie de umor, precum în *Allegro barbaro*,

când face haz de acuzatiile potrivit cărora el şi Kodaly ar fi „tinerii barbari“.

Dar or fi având chiar atâta putere câteva măsuri ale unui cvartet de coarde încât să oprească un tanc? Se vede cât colo agitatia copoilor din automobil: nu sunt siguri. Automobilul lor negru exală în atmosferă bănuială şi spaimă.

Ce l-o fi putut îngrozi atât pe Goebbels cel din somn şi ce le-o fi sădit celor de la putere atâta frică de artă? A, că era o activitate complet liberă? Evident. O artă ce scapă oricărui tip de control birocratic ori militar constituie clar un pericol.

Dar dincolo de această libertate, foarte restrânsă, de altfel, mai există ceva ce sporeşte vigilenta cu care este el urmărit de pe partea cealaltă a străzii. Cu adevărat subversivă este marea senzualitate a artei. Lupii cenuşii recurg la abstractiuni liniştitoare care le dau posibilitatea să manipuleze oamenii fără a avea nevoie să-i vadă, dar şi să răstălmăcească o realitate despuiată deja de orice asperitate sau mireasmă. Însă cel mai mult şi mai mult se tem de o anume rezistentă neaşteptată ce-i ajută pe oameni să vadă şi să audă. Se tem de capacitatea de rezistentă a artei.

Pentru copoi, afacerea în sine este destul de simplă. Cea mai bună rezolvare pentru această problemă de politică culturală sunt două gloante de nouă milimetri. Dar ei nu fac decât să execute nişte ordine. Şi s-ar părea că, pentru moment, superiorii lor ierarhici găsesc că e mai bine să-i călăuzească pe rătăciti şi să-i aducă pe drumul cel bun.

Imperiul Fiarei are asul în mânecă. Pe Bartók, care simte despre ce este vorba, îl apucă greata. De parcă individul de la volan i-ar şopti la ureche: adicătelea, nu ştiu ei că aduce spiritul muzicii populare în spiritul învingătorilor? Nu de ordinele lor ascultă încercând să reînsufletească sângele roşu din venele strămoşilor? Nu se înrudeşte cu cei puternici prin dorinta de a face să răzbată până la ei glasul pământului natal? Oare nu preia deviza lor: *Blut und Boden?* Să vadă putin şi dincolo de şiretenia zâmbetelor lor: las' că ştim noi că eşti de-

al nostru, chiar dacă acum nu-ti dai seama. Tu nu eşti, nici vorbă să fii, un „decadent“, aşa cum îti închipui, vreunul dintre artiştii degenerati care dispretuiesc orice traditie pentru a se deda la nişte experimente bolnave. Şi, apoi, ştii foarte bine că moderniştii nu te recunosc ca inovator.

Ba mai mult, s-a răspândit deodată zvonul că Bartók a venit la Academie în costum national maghiar şi că le-a trimis prietenilor scrisori cu sloganuri nationaliste. Şi-apoi nu vrea el să-şi renege simfonia dedicată lui Kossuth – un omagiu închinat eroului pământului strămoşesc? Păi aşa e, normal că Bartók e de-al lor!

Este surprins. Şi uimit că individul de la volan este neamt. Zâmbetul adversarilor lui trece de la dispret la un soi de grimasă înțelegătoare: ăştia sunt. Modul său de a folosi memoria populară în muzică este, fireşte, discutabil, iar cvartetele pot fi pentru unii insuportabile. Dar cu toate acestea, el este pe calea cea bună, iar într-o bună zi va fi înțeles.

Bartók caută un răspuns. E clar, au răstălmăcit totul, dar şocul îl împiedică momentan să judece limpede. Scormoneşte în gând prin experientele din trecut şi dintr-odată i se ridică ceata de pe ochi.

Pentru ei, sânge şi glie – *Blut und Boden* – este o ideologie, un mesaj abstract vârât cu forta în realitate, nu o cunoaştere senzorială. Or asta e o definitie a minciunii.

Dar atunci? Oare prin faptul că lansează muzica populară, nu acoperă şi el o bucată de ideologie?

Nu, nici gând. El îşi propune o cercetare reflexivă, printr-o ascultare atentă şi o înregistrare care nu aduce nici un fel de prejudicii. Transcrierile sale se fac în virtutea respectului fată de geniul popular la a cărui măiestrie el nu a ajuns; geniul acesta a inventat structuri tonale şi ritmuri pe care el nu le-ar fi putut crea niciodată. Aşadar,

lucrează cu respectul cuvenit mortilor, cu umilintă fată de şuierul rigletei de tiraj din casa tăranului.

Iar sângele pe care l-a auzit răbufnind din trecut nu are nici o legătură cu rasa. Nu are nici urmă din dispretul şi din ura fată de tot ce este străin, pe care le închid în ele conceptele de „sânge“ şi de „pământ“. Cu sigurantă că n-a atins încă fondul problemei.

Bun, mai fusese o dată implicat în povestea asta. Fusese la fel de incomod şi în 1920, când nationaliştii l-au atacat din cauza antipatrioticei sale cercetări asupra muzicii minoritătii româneşti. Să îndrăzneşti să sustii că în rămăşita aceasta de popor s-au păstrat necontaminate formele cele mai arhaice ale muzicii! Ministrul culturii s-a văzut obligat să-i ceară acestui personaj să-şi precizeze nationalitatea. Pe timpuri ca acelea, în care lucrul cel mai important era să aperi la sânge integritatea ungară, era indecent să te ocupi de orice altceva, cum ar fi fost, bunăoară, să iei în discutie cultura minoritătilor.

Bartók s-a înfierbântat în răstimpul acestui tăcut schimb de cuvinte. Şi argumentează la fel cum o făcuse probabil în 1931 la reuniunea care a avut loc la Societatea Natiunilor. În zilele noastre, patriotismul este la fel de îngust, la fel de temător ca în 1920. Şi apoi, astăzi, este mai important să afirmi caracterul universal al artei. O melodie populară maghiară se va putea îmbogăti datorită versiunii ei slovace şi va câştiga în valoare după ce va fi din nou convertită la specificul maghiar, fără a mai cântări din ochi puritatea vreunei rase. Tot astfel gândim şi noi.

Toate aceste voci, toate aceste muzici pe care le păstrează înscrise pe suluri ceruite, rod al călătoriilor lui prin Ungaria, prin Slovacia, prin România, sunt urme ce aduc mărturie despre fraternitatea oamenilor dincolo de scânteile aruncate de gardul de sârmă ghimpată – ritmuri râurind din ritmuri îndepărtate, sate prelungindu-se

în sate îndepărtate. Sferturi de tonuri aspre care constituie începutul unei partituri fără frontiere.

Limbajul fortelor de ocupatie este separarea, divizarea. Al *său* este întelegerea dincolo de diferente, fraternitatea, imediatetea senzorială, palpabilă.

Ce mizerie, să-i atribuie lui şovinismul lor! Se referă la prestatia lui nationalistă fără a lua în considerare universalitatea pe care a dobândit-o la maturitate. Fireşte că îşi reneagă, astăzi, simfonia închinată lui Kossuth.

Hai că Bartók are obrazul mai gros decât părea. Dar mai au un as în mânecă.

Nu se caracterizează muzica lui printr-o disciplină de fier care tine în frâu toate pornirile pripite şi elanurile necugetate? Şi-atunci, cum să nu, e de-al lor.

De data asta însă este în gardă şi îşi dă seama numaidecât cât de precare sunt argumentele duşmanilor săi. Ei şi el sustin două tipuri diferite de ordine. Visul lor este simfonia, o înaintare viguroasă spre un tel necunoscut, în care, totuşi, au o încredere infinită, credinta în viitor, numai că acesta de prea putine ori se arată a fi la înăltimea unui atât de nobil simtământ. În ce-l priveşte, a lăsat în urmă simfonia, germanitatea *ei*, depăşind-o odată cu nationalismul de tinerete. Nu are încredere în „struneala“ adversarilor lui – o ordine care, de fapt, dă frâu liber tuturor agresiunilor şi crudelor perversiuni ale omului inferior într-o spirală simfonică ce ar ajunge până şi în infern dacă va fi să fie nevoie. El vrea, din contră, să creeze opere de un echilibru riguros, în care prima parte şi ultima, după cum şi a doua şi penultima să se reflecte reciproc, pentru a pune în valoare miezul continutului. Suita în cinci părti îi convine de minune, ca şi cvartetul în cinci mişcări.

În locul ordinii lor aparente, el îi impune materiei brute rigoarea severă, controlul creator.

Hm! El nu va fi niciodată aliatul lor de bunăvoie. Dar povestea aia cu muzica lui care e în stare să oprească un tanc – asta-i prea de tot!

Nu fiti atât de siguri! Când toată această experientă sensibilă a transpunerii unor ascultări pioase şi când *autenticitatea* creatiei populare se manifestă în propria-i muzică, Bartók se transformă într-o fortă ce trebuie luată în considerare. Se aşază pe un soclu care e din alt „pământ“ decât cel fabricat de ei, de ideologi. Spre deosebire de ei, el poate gândi cu simturile. Este partizanul unei arte care poate să le deschidă oamenilor ochii.

Dar, în secret, ce teamă le este celor de la putere de această artă! Dovadă că lui Bartók i s-a arătat în vis Goebbels. Cu simturile lui hipersensibile, Bartók a remarcat de mai multe ori cum cei de la putere se apropiau de muzica lui de parcă aceasta era o capcană. Dar călăii aceştia, care după abstractele îndatoriri ale zilei se pot aşeza lângă gramofon pentru a se desfăta cu muzica unui cvartet târziu al lui Beethoven, aceşti necrutători gardieni ai ordinii care la venirea serii sunt cuprinşi de slăbiciune şi de moleşeală, cum să nu se teamă de muzica lui?

E limpede că îi sperie, pe lângă singularele tonalităti, şi neaşteptata libertate preluată de Bartók din cântecele tărăncilor şi din melodiile muzicantilor de la sat. Îi deranjează vechile tonalităti ecleziastice, ba chiar şi elementele pentatonice – mult mai vechi în muzica populară, ruralismul dezlăntuit, în răspăr cu evolutia muzicii urmată de spiritul german de două secole. Şi nici că pot altceva decât să se îngrozească şi să dispretuiască bogata varietate a ritmurilor învolburate şi schimbarea cadentei pe care tăranii le adoră – acestea fiind cu totul diferite de cadenta lor disciplinată de marş militar.

Din cauza acestei superiorităti, adversarii săi au renuntat la orice sperantă de a-l mai câştiga pe

Bartók pentru cauza lor. Măcar să fi rămas la tăcăneala lui pentru muzica populară. Dar s-a dat şi cu „isme“-ul frantuzesc – Debussy et comp. – care a luat-o razna rău de tot. De unde se vede că pretentia băiatului ăstuia de a figura pe lista artiştilor degenerati nu era total aberantă.

Bartók dă din cap aprobator. Kodaly are dreptate, fireşte. Muzica populară maghiară împreună cu spiritul galic l-au eliberat de vechea sa dependentă germană. Şi, în consecintă, l-au transformat într-un trădător al muzicii bine temperate, dar şi al ordinii, claritătii şi obedientei fată de cei ce au izbutit să construiască un imperiu în locul pierdutelor sate ungureşti din pustă.

Iar această trădare s-a încuibat în muzica sa. Şi este de domeniul evidentei că tocmai acest fapt îi zgândără pe cei care conduc imperiul Fiarei. Iată că o voce îndrăzneşte cu seninătate să le pună la îndoială autoritatea. Iată, apare o ordine care distruge însăşi Ordinea germană prin antonomază. O senzualitate în contact cu natura care descoperă cu neruşinare lipsa de substantă în limbajul puterii şi tonuri de-o asemenea insolentă, încât le fac megafoanele să schelălăie.

E clar că ritmuri ca acestea pe care le dezvoltă unul dintre cvartetele sale pot opri un tanc. Care, după ce se opinteşte cât se opinteşte din toate şenilele, nu izbuteşte decât să se împotmolească şi mai rău în noroi.

Bartók se simte deodată învigorat. Copoii de afară, care-l urmăresc din automobil, poate că sunt şi ei vulnerabili, deocamdată însă nu-şi dă seama în ce fel. Totuşi, e destul de ciudat că pare singurul care e alarmat din cauza prezentei lor. S-a ferit să-i atragă atentia Dittei, ca să nu o sperie. Dar probabil că i-a văzut şi singură, chiar dacă nu s-a arătat deranjată. Nici clientii din restaurant nu par a se sinchisi de această supraveghere amenintătoare. Patronul şi patroana, care au început să strângă fetele de masă de pe mesele rămase libere şi să aşeze scaunele împletite la perete, şuşotesc ceva între ei, aruncând înspre piată o privire lungă, inchizitorială. Pe care însă nu o lasă să poposească pe nici un blestemat de automobil.

Oare începe să aibă halucinatii din cauza bolii? Îi cercetează îndelung cu privirea pe bărbatii din Citroënul negru. *Acum*, în sfârşit, îi vede cu precizia pe care a pretins-o întotdeauna atât impresiilor, cât şi formulărilor sale. Ar trebui să se încreadă în simturile sale. Vor să-l facă să se îndoiască de ele? Dacă reuşesc asta, e pierdut.

Trebuie să se apere. Copoii care stau la pândă, de-ar fi şi numai rodul imaginatiei sale, tot i-ar confirma starea şi temerile. Îi materializează – fără putintă de tăgadă – mai mult decât îndreptătita lui îngrijorare. Amenintarea ce planează asupra sa şi asupra sotiei sale este cât se poate de reală. Şi nu e nimic bizar în faptul că şi-au luat întruchipări de agenti într-o funestă maşină neagră. Arătările astea jegoase, care nu o dată l-au făcut să-i sară inima din piept, au pentru el o vădită consistentă.

Chiar în clipa în care dă să ducă paharul la gură – de-acum mai liniştit –, în piată se dezlăntuie o furtună de bocete şi de gemete. Sunt semnalele de adineauri care se întorc de astă-dată cu şi mai multă fortă. Portiera din spate a Citroënului din care este urmărit se deschide deodată şi un bărbat iese din el şovăind, îşi smulge căştile şi îşi duce

mâinile la urechi, ca după un cumplit şoc acustic. Ies apoi şi ceilalti doi căutând să vadă ce se întâmplă cu radiotelegrafistul, dar acesta nu face altceva decât să dea din cap arătându-le întruna urechea stângă. Unul dintre copoi scoate atunci pistolul şi se repede furibund spre restaurant, în timp ce celălalt încearcă să-l tină locului. Cum cel mai liniştit nu izbuteşte să-l domolească pe apucat, scoate o foaie de hârtie şi o loveşte cu mâna. Pe urmă face un gest în directia capului, ca şi cum ar întreba dacă tovarăşul lui are minte. Toti trei intră din nou în maşină. Cât se poate de reali.

De fapt, ce se întâmplă? Bărbatii din maşină bâjbâie şi ei, dar în curând vor fi precis călare pe situatie, gratie limbajului lor înghetat ce reduce totul la abstractiuni.

Pe de altă parte, Bartók a identificat imediat uraganul de bocete şi de vaiete – un bârâit, ca şi cum cineva ar fi sintonizat radioul pe două posturi la maximum. Semnalele vin, aşa cum bănuise de la bun început, dintr-un sătuc din nordul Slovaciei. Recunoaşte aceste voci de parcă le-ar asculta la propriul său fonograf. Prin insesizabilul amplificator cu care este înzestrat, ele se răspândesc de-a valma, cârâite, indescifrabile, dar, cu toate acestea, răspicate, în jurul mesei. O spaimă venită de departe hălăduieşte acum şi aici, la Nîmes, cu o asemenea claritate încât el desluşeşte de la distantă fiecare frunză care cade în piată, după ce va fi străbătut frunzişul uscat. Dar cei din jurul său par a nu băga de seamă nimic. Un cuplu destul de trecut se lasă cu voluptate pe spătarul scaunelor, desfătându-se cu Gauloises-urile lor fără a da nici cel mai mic semn de nelinişte ori de curiozitate.

Ce vor de la el? Unele tiuituri şi păcănituri încep să-şi desluşească întelesul, ca şi cum el ar fi avut cheia şi s-ar fi lansat într-o traducere a indescifrabilului. Ascultă atât de încordat, încât nici măcar nu şi-a lăsat pe masă paharul în care

mai erau câteva picături de Perrier. Vocile care se adună în jurul mesei lui se frâng de spaimă şi de amărăciune, în timp ce mesajul abia se întrezăreşte. S-ar părea că un comando al SS a luat în sat nişte ostatici, iar acum soldatii îi lovesc pe prizonieri cu picioarele şi cu patul puştii silindu-i să intre în micuta capelă. Incredibilul se poate produce în orice clipă.

Zgomotele din piata aceea îndepărtată, care încep din uşa capelei, se aud atât de aproape încât el, întinzând mâna, ar putea să-i atingă pe oamenii de acolo. Fiecare lespede tocită îşi aminteşte de valurile de năvălitori care au trecut de fiecare dată la fel de vijelios prin sat. Copacul pe jumătate desfrunzit care veghează în mijlocul pietei a trecut prin experiente dureroase: de crengile lui înlăcrimate au fost spânzurati tărani, nimeni neavând voie să-i dezlege decât peste o săptămână. Sătucul acela parcă ar fi învelit într-o sferă de lut şi de cer, înlăuntrul ei viata se petrece fără drumuri – de secole mereu sub năvălirea hoardelor barbare.

Putinii locuitori ai satului sunt împărtiti între spaima de neînteles din interiorul capelei şi strigătele înăbuşite din piată. S-a decretat interdictia de a se aduna mai multe persoane la un loc. Nici un disperat nu trebuie să primească ajutor de la nimeni. Sunt risipiti aidoma umbrelor solitare în regatul mortilor, împărtit fiecare într-o comunitate abstractă pe de o parte, pe de alta, în nişte rămăşite răzlete de cântec lăuntric, arătări gârbovite şi înghetate de frig care, deşi au fost despuiate de realitate, îşi caută semenii în tăcerea lor îngânată.

Dintr-odată, din micuta capelă răzbat cântece, o muzică străveche – o sfidare la adresa ideilor pe care soldatii le au sădite în ei despre muzică. Prizonierii de aici se întâlnesc în cântec cu figurile pale ale strămoşilor lor care, îngroziti, le vin în întâmpinare cu mâinile întinse. Mai multe secole încărcate de suferintă şi de sperante, de disperare

şi de iubire s-au mobilizat în numai câteva clipe pentru a fi alături de aceşti năpăstuiti. Mortii împreună cu cei care nu sunt încă morti se întâlnesc în acest cânt care nu cunoaşte nici modul major, nici modul minor, dar cuprinde în sinea lui tot binele şi tot răul acestei vieti. Fără să spună tu şi tu şi tu, ci noi.

Iar el îi cunoaşte prea bine. Sunt de-acum câteva decenii de când păstrează fiecare voce, fiecare ton, fiecare melodie pe cilindrii de ceară, toate fiind urme care vorbesc despre o solidaritate din ce în ce mai puternică dincolo de capricioasele frontiere dintre natiuni.

Semnalele au înnebunit de-a binelea. Din capelă se aud rafale lungi de mitralieră, o dată şi încă o dată. Câtiva încă mai cântă. După o nouă rafală se mai aude o singură voce. Un foc de pistol amuteşte ultimul sunet.

Mâna stângă a lui Bartók se deschide şi se închide, se deschide şi se închide. Ce poate să facă el?

Să depui mărturie. Să nu ne uiti.

Pe urmă, uşa capelei se deschide larg cu zgomot. Se aude cum soldatii trag târâş nişte trupuri neînsufletite şi le aruncă pe pavaj. Înlăuntru parcă-ar trosni un foc ce se înteteşte. Comandantul zbiară nişte vorbe, despre cum dau un exemplu acum. Pesemne că acesta e pretul pe care îl plătesc localnicii pentru vreun sabotaj comis în zonă. O rafală trasă suplimentar în directia caselor vrea să-i avertizeze că orice atac împotriva armatei va fi pedepsit cu aceeaşi severitate draconică, şi asta, pentru că populatia a ales să treacă sub tăcere numele celor vinovati.

Şi-acum să poftească să-şi ridice de aici rămăşitele ostaticilor.

Câtiva dintre cei care aşteaptă în piată se năpustesc spre capelă, dar soldatii îi opresc cu armele ridicate: *Zurück, zurück! Noch nicht.* Curând limbile de foc răbufnesc din capelă.

Bartók aude tot. Mortii din piată continuă să cânte, de astă-dată încet, aproape la fel de încet ca fâşâitul unor frunze ce cad, cu o obstinatie ce depăşeşte prezentul. Iar fratii lor care ard în vâlvătaia dinlăuntrul capelei le răspund cu vocile trosnind. Ei cântă despre nepăsarea câmpurilor care vor da noi şi noi recolte de aur, în timp ce iarba şi macii vor creşte din hârcile invadatorilor. Cântă despre tinerii îndrăgostiti care, îmbătati de fericire, vor bate drumurile care au înghitit de mult în pământul lor orice rămăşită de uniformă cenuşie. Şi mai cântă despre strămoşii care acum ridică trupurile celor asasinati purtându-le pe umerii lor în atemporalitatea ce le îngână durerea.

Se trag noi rafale asupra trupurilor fumegânde, dar cântul continuă cu obidă, un cântec străvechi, straniu, pentatonic. Cu picioarele tăiate de spaimă, soldatii se suie în camioane şi se fac nevăzuti.

Bartók are ochii înecati în lacrimi. Ce vor de la el, ce să facă?

N-a auzit cântecul muribunzilor? N-a auzit melodiile tăcute ale celor care stăteau şi aşteptau în piată? Atunci înseamnă că ştie ce vor de la el.

Lui i-au încredintat tot tezaurul lor muzical, chintesentă a experientelor lor de veacuri, cu mizeriile şi bucuriile, cu suferintele şi cu fraternitatea, dar şi taina strategiilor de supravietuire în fata hoardelor de năvălitori sângeroşi care, adeseori, au intrat în sat în tropotul cailor, triumfători. El le cunoaşte trecutul, aşa că poate întelege cântecul muribunzilor şi al mortilor. Şi va putea da glas, în muzica sa, acestei vieti pe care noii invadatori, la fel de cruzi precum predecesorii, au ras-o de pe fata pământului.

Mâna sotiei sale rămâne liniştită peste a sa, parcă i-ar fi ghicit frământarea, chiar dacă nu a putut capta gemetele şi larma din jurul mesei, nici auzi cum l-au căutat în disperare dincolo de cuvinte. Nu a auzit cântecul dureros şi înfricoşat al

celor care înaintau umăr la umăr în cortegiul funerar ori pe cel al muribunzilor care refuză să se predea. Nici cei care sporovăiesc sau râd la mesele vecine nu au auzit apelul disperat perceput de el. Şi, mai cu seamă, nimeni nu a putut desluşi ceea ce a început în vocile răguşite şi frânte ale celor care cer ajutor. Începutul unor partituri fără frontiere.

Dar poate un popor de lupi, adică de oameni fără chip, care vor să nimicească până la ultima trăsătură poporul subjugat, să intre în partitură? Ar putea, oare, să apară, deodată, suprafete albe anonime în compozitiile sale? Bineînteles că nu. Ar însemna ca uniformele cenuşii să pună stăpânire pe resursele lui secrete, pe rădăcinile care-l ajută să pătrundă în muzica popoarelor cel mai greu accesibilă, pentru a-şi îndeplini dorinta de a crea un nou limbaj muzical, mai matur. Şi apoi, dincolo de toate, nu au putut să-i ia urmele, înghetate de decenii în glodul drumurilor. Şi nici n-au cum să ştie nimic despre partitura care deocamdată este doar în mintea lui. Doar n-o să dea în paranoia.

Dar bagajele încep să-l neliniştească, bagajele în care până azi-dimineată fragilele sale înregistrări de muzică populară şi manuscrisele, la fel de delicate, păreau că sunt în siguranţă. Va trebui să mai vorbească odată cu functionarii de la autogară, dar există un pericol – că s-ar putea să aibă dreptate şi că va trebui să se despartă de ele la frontiera spaniolă. Hai, poate că o valiză ar putea să ia. Dar un bagaj de trei sute zece kilograme! Trebuie sigilat şi trimis separat la Badajoz. Ei, dar dacă cuferele nu ajung la timp, ca el să le poată ridica? Atunci va trebui să roage pe cineva de acolo să i le trimită la Lisabona pentru a fi urcate pe vaporul cu care va pleca la New York. Dar în cine ar putea avea încredere în Badajoz? Bun, dar ce pretentii poti să ai pe timpurile astea? Va trebui să rişti.

Cum să înteleagă functionarii de la autogară inestimabila valoare pe care o contin cuferele lui hrentuite? Dacă le-ar spune că tot ce făcuse în ultimii doi ani a fost doar pentru a salva benzile de hârtie care îi îngreunau atât de absurd bagajul, ar clătina din cap a pagubă şi l-ar lăsa în plata Domnului. Cum ar putea să-l facă pe un individ neavizat să priceapă momentul de cotitură,

momentul crucial care a fost Anschlussul în Austria? Să-i vâre în cap că după aceea nu mai era decât o chestiune de timp ca Ungaria să fie şi ea nevoită să se supună imperiului acestor asasini. Şi că era de datoria lui să emigreze cât timp se mai putea, nu numai pentru el, ci şi pentru opera sa, pentru a salva ceea ce încă nu apucase să termine.

Ceea ce nici nu va încerca măcar era să facă pe cineva să înteleagă durerea care-l apăsa la gândul că mama sa a trebuit să moară pentru ca fuga lor să fie posibilă. Şi asta, cu câteva zile înainte de Paşti. Inima lui se strânsese şi se făcuse cât o nucă de mică.

Dar ce fugă? Nu, plecarea lor nu trebuia să trezească nici cea mai mică bănuială din cauza grabei. Călătoria în America avea toate aparentele unui turneu de concerte, asemenea celui din primăvara trecută. Putea, oare, voluminosul bagaj să dea la iveală alte intentii?

De ce ar putea în schimb să-l convingă pe un sceptic? De cum se strânsese şurubul pentru artişti, scriitori şi compozitori. De fapt, naziştii puseseră mâna pe editura care îl publica, iar foştii patroni fuseseră azvârliti în stradă. A fost de ajuns să vadă gretosul formular pe care noii şefi i l-au trimis să-l completeze, cu întrebări scurte, bunăoară dacă era de sânge german, dintr-o rasă înrudită sau nearian, întrebări care se întorceau în trecut asupra bunicilor săi, ca să răspundă în bășcălie. Arian? Nu, noi, ungurii, suntem fino-ugrici, dacă nu cumva şi turci septentrionali. Şi rănit: când şi unde? A, da, în zilele Anschlussului la Viena. Dar nimeni nu-şi poate permite să ia peste picior nişte criminali. În orice caz, trebuie să le arăti că un asemenea interogatoriu este ilegal şi îl refuzi. Orice fel de răspuns ar fi un compromis.

Da, până aici putea fi convingător. Ar putea să-i facă să înteleagă cum a fost stigmatizat în ultima perioadă cât fusese în Ungaria. Cum i s-au răstălmăcit scuzele pentru a evita să dea concerte

în Germania şi în Italia – şi pretextele pentru ca acestea să nu fie difuzate de postul maghiar de radio în aceste tări infame.

Dar nu există nici un argument pe lumea aceasta capabil să schimbe ceva: bagajele sale comportau nişte riscuri. Un fior îi străbate şira spinării. Dacă într-adevăr cuferele vor ajunge la Lisabona, există pericolul ca ele să stea acolo mult şi bine, căci Lisabona e locul unde se încrucişează toate drumurile fiarelor. Iar dacă într-o bună zi îi vor parveni, în noua viată pe care o va duce dincolo de Atlantic, oare partiturile nu vor puti a excremente de lup şi nu vor purta urma botului plin de bale al celor care le-au înregistrat? Ba poate că-şi vor fi pierdut şi din vigoare urmând calea abstractiunii reglementate a lupilor?

Probabil că şi el şi Ditta se vor pomeni la New York fără bagaje. Nu vor avea alte haine decât cele de pe ei – şi un concert care îi va aştepta la numai câteva zile după sosire. Noua viată va trebui să înceapă într-un magazin de îmbrăcăminte! Bun, dar asta este o grijă minoră, cu toate că un frac nou şi o rochie elegantă ar putea să le facă o gaură serioasă în micile lor economii. Importante sunt *celelalte* – care se află în cufere. Delicata marfă va fi pierdut oare ceva din autenticitatea şi din senzualitatea ei?

Cu toate acestea, s-a frământat degeaba. În mod logic, un bagaj sigilat nu poate trezi nici un fel de bănuieli. Câtă vreme de sigilarea lui se ocupă chiar aliatii fiarelor, după un control minutios. Dacă înregistrările făcute prin atâtea sate ar avea parte de controlul şi de răbdarea de care au nevoie, ar însemna să stea sub cheie câteva săptămâni! Inima începe să-i bată cu repeziciune pentru că, brusc, îşi dă seama ce se va întâmpla. În curând va începe iar murmurul şi îngânarea înlăuntrul cuferelor şi deodată va tâşni cântecul viorii cu jucăuşele-i disonante şi vor durui cizmele tăranilor în ritmul muzicii. Nici măcar bătrânii,

îndesati acolo printre straie şi partituri, nu-şi vor putea stăpâni entuziasmul şi vor izbucni în cântec trădându-şi prezenta. Iar el nu poate ajunge la ei ca să-i domolească făcându-le „şşşşt!“.

Curând uimirea vameşilor se transformă într-o determinare rece şi nu le mai trebuie decât câteva minute ca să deschidă cuferele – dar nu găsesc în ele decât linişte, haine împăturite cu grijă şi suluri de hârtie uşor îngălbenite. Poate că gândul lui va fi ajuns acolo cu o avertizare. Dar răul deja s-a făcut. Le-a ajuns cât au auzit. Bagajul ăsta rămâne pe loc.

Se uită şi vede fata senină a Dittei. Fata ei îi spune că s-a temut degeaba. Vameşii au prea multe de făcut acum ca să se ocupe de nişte cufere sigilate şi însotite de o declaratie anodină privind continutul.

Aşa o fi. Ce să le spună functionarilor, oricât ar fi ei de scrupuloşi, un teanc de partituri?

Dar când functionarii de la vamă ajung să stea în fata cuferelor deschise şi le iau la mână continutul, se găseşte unul, bineînteles, care îşi dă seama că e vorba de ceva mai mult decât de nişte înregistrări nevinovate ale unor cântece din te miri ce colt de tară. Şi de ceva mai mult decât de o creatie sfidătoare pornind de la un material folcloric. Acest bătrân şi înrăit controlor întelege că în lăzi se află ascunse mari fragmente din trecut care încă nu au fost falsificate, care sunt necesare pentru ca într-o bună zi să poată fi reconstituit întregul, redevenind în felul acesta prezent viu în toată senzualitatea lui. Pune mâna pe telefon şi îl anuntă pe şef.

Ce s-ar putea întâmpla cu delicatul lor bagaj la Lisabona, această Lisabonă care în secret se află de partea celui mai puternic se pretinde deschisă fată de Occident, în schimb face o multime de compromisuri, este ca un viespar roind de agenti şi de servicii de contraspionaj. Acolo vor fi nevoite să rămână bietele lor cufere, cu tot cu fredonările

şi strigăturile lor, lipsite de apărare, în vreun depozit.

Nu, trebuie să se controleze. Există o granită aproape imperceptibilă între neîncrederea sănătoasă, apărarea necesară împotriva barbarilor lipsiti de scrupule şi mania persecutiei pe care aceşti duşmani vicleni vor să i-o inoculeze pentru a submina şi a discredita orice rezistentă. Incertitudinea că o fi una sau alta este o stare diabolică. Este vital să fie suspicios, dar, în acelaşi timp, un strop de pelin în plus n-ar face decât să-i aducă gesturi de refuz şi să-i slăbească forta propriilor argumente.

De controlat se va controla. Dar, oare, când va fi să vină ziua în care va avea sub ochii lui colile recuperate, nu-l va cuprinde neîncrederea? Nu va ajunge să asculte cu inima bătând nebuneşte materialul imprimat în timpul incursiunilor sale la tară, atent la lacunele apărute în însăşi alcătuirea lor, asemenea unor spatii abstracte care duhnesc a jivină? Iar forta torentului ce se degajă din înregistrări, oare nu va seca? Tocmai acest torent ce urma să-i reînnoiască propria muzică? Şi apoi inspiratia nu se va preschimba ea însăşi într-o îndoială scăldată în sudori reci?

Bine, dar această infiltrare la care este supus materialul, fie sub forma unei implacabile proliferări a cenuşiului de păr de lup, fie sub forma unei tot mai puternice debilitări, nu-l atacă oare şi pe el? Nu cumva or fi existând în trupul său celule ale Fiarei care se înmultesc, îi macină viata sub amenintarea că va face din el o abstractiune goală, un nume în afara muzicii? El a fost întotdeauna o fiintă bolnăvicioasă, însă de astă-dată simte cum lucrează în el o infectie necunoscută. O invazie ce scapă oricărui diagnostic. Durerea din umăr nu-l lasă nici o clipă să uite cât este de vulnerabil.

Şi, totuşi, cuvintele străine care tocmai acum îi vin pe limbă nu au nici o legătură cu această ostilitate. Nu, nu e nici cea mai mică urmă de iz de

lup în limbajul care îl năpădeşte venind de nicăieri. Este mai degrabă ca şi cum o instantă bine intentionată, dar oarecum inoportună, i-ar vârî în cap idei neaşteptate orientându-i privirea în altă directie decât prevăzuse. Are impresia că observă cum această autoritate amabilă, dar întreprinzătoare, încearcă să-l înteleagă, dar să-l înteleagă dincolo de limitele pe care el însuşi şi le-a impus în privinta cunoaşterii de sine, asemenea unui aliat, putin mai greoi, care crede cu adevărat că poate să-i fie sufleur fără ca el să-şi dea seama. De parcă propriile-i trăiri n-ar avea suficientă greutate şi ar trebui completate!

Cine este cel care spune că poate ocupa un loc în el, în el, cel mai timid dintre artişti? Cine este cel care crede că are competenta de a gândi în el, da, de a-l crea gândind? Cine este cel care intentionează prosteşte să-l scrie, poate chiar să-l corecteze?

Acest cineva pare, în orice caz, să ştie că bagajul va ajunge la destinatie, deşi cu mare întârziere. Cu sigiliul intact, dar învăluit într-o duhoare ciudată care te paralizează.

Această idee nu-l emotionează peste măsură. Străinul care stă acolo în fata unui viitor îndepărtat nu pare deloc dispus nici să-l denatureze, nici să-l minimalizeze. Din contră, necunoscutul pare că ar vrea să-i facă dreptate. Iar el îşi dă seama că a vorbit cu vizitatorul său cu deplină încredere o bună bucată de vreme, fără să fi stat măcar pe gânduri.

Ceea ce a văzut el acum este doar una dintre nenumăratele întâlnirile ce vor avea loc după moartea sa, întâlniri în care prieteni invizibili îşi vor uni sensibilitatea modernă cu a sa, vor da viată muzicii sale şi, pornind de la propriile experiente, vor împlini năzuintele artistului. Opera sa nu este decât o partitură într-o necontenită căutare de noi interpretări. Este o lume posibilă care aşteaptă ca

altii să vină cu suflul, cu pulsul şi cu ideile lor pentru a face din ea o realitate.

Intruziunile care l-au iritat nu vor să însemne neapărat că străinul a socotit că trăirile lui nu au avut suficientă deplinătate. Viata oricui este pentru celălalt plină de deconcertante lacune, încât este destul de logic că a încercat să le umple cu câte o piesă din alt puzzle, piese care se vor dovedi, poate, constructive.

Nu tot aşa se întâmplase şi atunci, acasă la tăranul acela cu rigleta de tiraj?

Aşa că Bartók îi dă pace viitorului străin să vorbească înlăuntrul lui, să-şi întrepătrundă trăirile cu ale sale, să interpreteze lucruri al căror înteles e mai greu de desluşit şi să completeze lacunele apărute în aceste timpuri de mare ştergere. Este vorba despre o întâlnire, dar o întâlnire din care se nasc amândoi.

În această epocă de masivă ştergere, dintr-o dată răzbeşte până la el un vârtej de voci sparte, voci din toate colturile Europei – şi nenumărate fete descompuse, torturate atât de crunt, încât, de fapt, se aud numai. Bartók se lasă pe spătarul scaunului. Pare că nici un alt client nu observă nimic. Un cuplu îşi lasă cu grijă francii lângă nota de plată, altul se ridică în picioare căscând, pregătindu-se să plece. Vocile se aud doar în urechea sa, atât de dureros de sensibilă la apelurile celor amenintati?

În doar câteva secunde îşi dă seama că acest cor uriaş se stinge parcă într-un lent *diminuendo.* Vocile, care în primul moment erau copleşite de o durere năucitoare, de groază şi de disperare, încep să scadă şi sunt înlocuite de un alt val de disperare şi de groază. De parcă risipiti în toate părtile, bietii oameni ar trece peste munti şi peste mări pentru a-şi pierde urma într-un hău de beznă, urmati de alte şi de alte multimi care îşi caută salvarea pe potecile încă nesupravegheate, dibuind şi topindu-se şi ele în cele din urmă în aceeaşi necunoscută întunecime.

El îi recunoaşte pe dată. Aceşti fugari care târăsc după ei geamantane uzate şi boccele cu strictul necesar sunt semenii săi. Dacă închide ochii îi vede mişunând din ce în ce mai multi sub pleoapele lui. Unii trag după ei cărucioare cu copii obositi şi puşi să stea în vârful maldărului de bagaje, altii târăsc biciclete ruginite încărcate patetic cu tot soiul de obiecte – frânturi de realitate pe care nu vor să le abandoneze. Şi toti cu ochii tintă la cer, unde în orice moment se poate ivi un avion de vânătoare care să-i mitralieze jucându-se în felul acesta cu ei. Într-un şant zace un cal mort, doborât fără îndoială de sus; a rămas cu un picior ridicat în aer şi înhămat la cărută. Tot drumul vehicule militare îşi fac loc claxonând pe lângă coloana nesfârşită de zdrentăroşi. Din când în când, o patrulă tâşneşte din mijlocul convoiului

cenuşiu şi-l înşfacă pe câte un nefericit care se zbate. O dată, înşfacă un bătrân cu mustăti albe şi îi pisează ochelarii cu cizmele în momentul în care el se apleacă să-i culeagă de pe jos; altă dată, duce târâş câte un presupus dezertor la o judecată cum nu se poate mai sumară ce are loc la marginea drumului.

Multi dintre cei care au fugit spre Spania au sosit aici pe acest drum, poate că unii se vor fi aşezat la masa asta numai cât să se odihnească putin. Patroana, care tocmai trece cu o sticlă de vin, îi evită privirea. De parcă ar avea ceva pe conştiintă! Oare câti fugari din diferite părti ale Europei au denuntat patronii? Mai întâi îi cercetează pe fugari. Nu aveti cartelă pentru ratie? De unde dracu' ati apărut? Pentru ca apoi să se întoarcă în bucătărie, să se năpustească la manivela telefonului şi să informeze.

Deodată împietreşte. Va să zică patroana a chemat automobilul negru? Ia să vedem – a aşezat tacâmurile în fata lor, a întrebat dacă voiau vin şi s-a încruntat când ei s-au multumit cu o apă minerală. Cum a intrat în bucătărie, a şi pus mâna pe telefon? Dar a ieşit în aceeaşi clipă cu coşul de pâine şi cu sticla de Perrier. Cine ştie, poate. Avalanşa de fugari care-i trec pe sub pleoape nu sunt doar semenii lui. El *este* unul dintre ei, este la fel de amenintat. O voce se desprinde din multime, de parcă l-ar căuta anume pe el, o voce care abia reuşeşte să îngaime: „Fiecare rând pe care astăzi izbutim să-l publicăm este o victorie smulsă fortelor întunericului". Acestea puteau fi cuvintele sale. Vocea este, însă, în mod evident a unui bătrânel. Nu poate cu nici un chip să înteleagă cum îl cheamă. La un moment dat i se pare că desluşeşte ceva ce aduce a Benjamin, numai că acesta nu este un nume de familie. Întâmplarea este de acum câteva zile şi s-a petrecut la doar câtiva kilometri de aici. Auzul lui Bartók localizează vocea zbuciumată undeva în Pirinei.

Da, este un intelectual evreu urmărit, încercând să se furişeze şi să-şi piardă urma într-un grup de oameni care urcă muntele. Merg cot la cot şi vorbesc încordat şi în şoaptă evitând toate locurile deschise. Bărbatul gâfâie din greu în timpul urcuşului. Zece minute merge şi unul se odihneşte. Şi atunci ceilalti aşteaptă cu loialitate, uitându-se însă neliniştiti la ceas. Figura lui parcă se conturează o clipă, atât de ştearsă de experientele pe care le-a trăit, încât pare aproape transparentă, iluminată scurt de soarele târziu de septembrie. În contralumină rarele-i fire de păr parcă ard unduindu-se învolburate în vânt, obrajii nebărbieriti parcă ar fi jar prăfuit de cenuşă. În mijlocul corpului i se ghiceşte inima care i se zbate când într-o parte când în alta. Cu toate că este suferind, refuză să lase pe cineva să-i ia din mână valiza neagră, grea. Ce duce acolo, ce-i atât de important? Când se împiedică, îşi cuprinde povara cu ambele mâini şi şopteşte încercând să schiteze un zâmbet:

— E mai importantă decât mine.

De parcă acolo ducea Istoria! Fiinta gâfâitoare, putin adusă de spate, aureolată de soare este pe punctul de a se preschimba într-un mit.

Merge ca un ins care va fi în curând arestat. Iar sfârşitul, scris în destinul său, îl aşteaptă nu departe de aici, într-un mic post de granită spaniol, unde tocmai s-au primit ordine noi de la Madrid – să nu mai fie lăsati să treacă indivizi clandestini care vin din Franta. S-ar părea că fugarul care gâfâie e cu toate hârtiile în regulă, exceptând viza de ieşire franceză.

E lăsat în pace să-şi frunzărească hârtiile mototolite. Ridică privirea cu un zâmbet amar. Deci nu aveti viză? Ne pare foarte rău: în cazul acesta, din păcate, nu puteti trece. Grănicerul nu mai trebuie să-i spună nimic. Această informatie transmisă civilizat înseamnă câmp de concentrare şi exterminare.

Dat fiind că este bolnav de inimă, i se permite să rămână peste noapte acolo şi e trimis la micul hotel din localitate, unde o lampă chioară sub platani încearcă zadarnic să înfrunte întunericul. E lăsat la hotel pentru o scurtă odihnă şi pentru o supradoză de morfină. Toti închid ochii discret în fata a ceea ce, în cele din urmă, va trebui să se întâmple.

Ar fi putut să fie chiar Bartók. În mod evident, cu felul său de a fi – reflexiv, critic, rebel. Şi evreu în toată legea, nu evreu voluntar.

Intuieşte ce va urma. Mitul îşi are logica sa. Peste o zi bineînteles că vor redeschide granita. Cu ironia ei ursuză, Puterea şi-a zdrobit încă una din nenumăratele-i victime.

Sunt atât de multe! Sunt atât de multe şi fug ciocnindu-se una de alta, fug împreună şi printre altele pierdute în puzderia de fugari din diferite colturi ale Europei, o Europă care a ajuns să fie o vorbă goală. Şi din loc în loc aceleaşi şi aceleaşi patrule fără chip care scot oamenii din rând urlând la ei: actele, actele! Iar dacă aceştia nu sunt în stare să le prezinte pe loc, se lasă deoparte vorbele şi se trece la neobositele lovituri cu patul puştii.

Figura mitică ajunsă la ultima statie în acest mic post de la granita spaniolă ascunde în pardesiul larg o întrebare ce-i frământă pe toti fugarii – ca şi pe cei care nu au fugit încă, o întrebare pusă în atât de multe limbi, încât probabil că-i însoteşte pe oameni de când lumea – când e bine să fugi? Nu prea devreme, ca să nu fi nevoit să-ti părăseşti rudele şi prietenii, căminul şi bunurile, cultura şi limba, în conditiile în care viitorul nu-ti poate aduce decât înstrăinare, sărăcie şi o neîncetată pribegie. Dar nici târziu, să te trezeşti că granitele s-au închis, că autobuzul plin cu capturati aşteaptă cu farurile stinse chiar în spatele barierei de control, iar patrulele de noapte, odată ce au terminat ce era de făcut, încep să trântească uşile închizându-le.

De fapt, sunt câtiva ani de când a început să simtă că trebuie să-i întoarcă spatele Europei. Numai că pe atunci încă mai trăia bătrâna lui mamă.

Şi-apoi, unde să fi plecat? Şi, mai ales, care era momentul potrivit? Trebuia pur şi simplu să se cărăbănească înainte de a fi prea târziu? Sau era mai bine să stea să aştepte până se instala haosul,

un haos total în care nu se mai vedea om cu om? Dacă nu cumva haosul a şi tras capacul. Peste el.

Unii nu au mai stat să se gândească dacă momentul era oportun sau nu. Aladár Tóth, de exemplu, nu plecase în Suedia ca să-şi salveze sotia evreică? Dar Annie Fisher, care fusese amenintată, da, amenintată ca pianistă, deşi nu avea o operă personală? Şi atunci, nu va fi amenintat şi Bartók? Ca evreu voluntar, care, atât în luările de pozitie publice, cât şi în compozitiile sale constituia chiar o sfidare la adresa naziştilor?

Însă momentul potrivit este şi o chestiune de morală. Se poate spune că cel ce rămâne în mijlocul ororilor, deşi ar avea posibilitatea să fugă, îşi dă binecuvântarea la tot ce se întâmplă în jurul său. Pe de altă parte, există argumente pentru a sustine că e de datoria tuturor şi a fiecăruia în parte să rămână aici şi să pună umărul împreună cu ceilalti ca să scoată din noroi căruta natiunii, împotmolită rău. Dar atunci problema este să ai cât de cât certitudinea că vei reuşi să faci ceva într-un viitor previzibil. Nu încercase şi Hindemith să facă la fel în cei cinci ani cât a stat în Germania? Pentru ca la urmă să fie nevoit să arunce prosopul. Cel mai probabil este că în scurt timp vei fi lichidat sau, dacă nu, în cel mai bun caz vei sfârşi într-un lagăr de concentrare.

Murmurul, plânsetele şi suspinele ce urcă în văzduh dinspre nesfârşitele coloane de fugari, parcă din ce în ce mai tăcute, sunt o confirmare pentru Bartók. Nu e cazul să mai rămână aici. Slaba sperantă care îi mai rămâne cuiva este să nu fie arestat la un post de granită sau la vreun control rutier, să i se ceară actele şi, brusc, să fie aruncat într-un vehicul cu farurile stinse, a cărui destinatie o ştiu toti, dar nimeni nu vorbeşte despre ea. Toti, şi fiecare în parte, au în fata privirii lor interioare câte un automobil negru cu nişte indivizi care, făcând un gest cu capul înspre cineva, coboară din el cu otărâre şi scot arma. Nu, aici nu mai e de stat.

Va pleca din Europa.

Doar aşa îi va mai putea rosti vreodată numele.

Deodată vede cum portiera din față a automobilului se întredeschide şi cum insul de la volan se dă jos. Cum, în acelaşi timp, se întoarce, de parcă i-ar întreba pe ceilalti: hei, ce faceti, nu terminăm odată?

Mâna în care tine paharul îi tremură atât de tare încât apa din el aproape că se varsă pe masă. Peste un minut, poate că şi el şi Ditta vor fi azvârliti pe scaunele din spate, cu un pistol în piept.

Se vede că nu sunt încă la frontieră.

Dar şoferul urcă la loc în maşină şi închide portiera cu o bufnitură. Mutra lui indignată arată că ceilalti doi camarazi i-au refuzat propunerea, având probabil în capul lor alte metode, mai subtile.

Da, Bartók este conştient că se poate intra mai discret în viata lui, nu cu ordine zbierate şi cu lovituri date cu patul puştii. Cu această impresie, însă, pe care o are de câteva ore încoace – anume că cineva îi scormoneşte prin amintiri şi prin gânduri –, nu trebuie să o tulbure pe Ditta. Totuşi, senzatia că duşmanul a pătruns în el cu viclenie nu lasă loc nici unei îndoieli. Pare că i-a atras cu delicata lui integritate, iar faptul că li s-a opus îngrozit n-a făcut decât să-i întărâte şi mai mult.

Imaginea pe care trebuie să o protejeze de orice indiscretie de felul acesta are o strălucire pe care doar el o poate vedea. Zăboveşte neliniştit asupra fiecărui detaliu al acestei icoane pentru a se asigura că este încă intactă. Este o imagine de o extraordinară seninătate, tăcere şi însingurare în mijlocul unei săli de concerte arhiplină, cu un public entuziast. Până aici, nici o intromisiune în concertul de la Basel. Şi el, şi ea stau pe câte un taburet, unul lângă altul, fiecare în fata Steinway-ului său. Amândoi au întors capul la *ritardando* şi fiecare a întâlnit privirea celuilalt. O secundă au rămas aşa, cu mâna ridicată şi cu un surâs fluturându-le pe buze, un surâs care rezumă

imperceptibil toate orele pe care le-au petrecut în fata instrumentelor lor. Privirea unuia se pierde în adâncul privirii celuilalt şi se pierde şi se pierde. Iar secunda se tot măreşte, se tot măreşte. Ambii pianişti îşi amână intrarea parcă în semn de respect fată de această încălcare a legilor naturii. Publicul aşteaptă cu respiratia tăiată, fără să-şi dea seama însă de miracolul ce se petrece. Secunda de tăcere se măreşte şi se măreşte, ca şi cum ar vrea să oprească în loc un minut după alt minut, după alt minut. Nimic altceva decât această privire ochi în ochi. Nici o atingere, nici măcar o întâlnire fugară a răsuflării lor. Se privesc doar ochi în ochi. Rămaşi aşa, cu mâna ridicată într-o aşteptare ce nu aşteaptă nimic. Iar clipa aceasta este cât o viată.

Dar oare acum observă prima oară, la lumina crepusculară a reflectiei, cât de imponderabilă este această imagine? S-ar părea, într-adevăr, că el şade cu câtiva centimetri deasupra taburetului. Şi are senzatia că în această clipă nu cântăreşte mai mult decât o fărâmită din cele patruzeci şi nouă de kilograme cât are. Dar pianele cu coadă? Se străduieşte să-şi amintească. Da, e foarte clar: de-abia ating parchetul, ba chiar s-au mutat din loc cu vreo zece centimetri după un atac energic al acutelor.

El cunoaşte prea bine această senzatie de levitare pe care o produce muzica, legată acum doar de imaginea unică a unei proximităti mai intime decât oricare altă proximitate. Dar constată că senzatia de imponderabilitate este şi ea împărtăşită. Publicul entuziast este la fel de imponderabil în fotoliile din sală. Dacă ar lăsa programul din mână, s-ar pomeni că pluteşte în aer.

Cel care i-a atras atentia asupra acestei imponderabilităti, asupra acestei lejerităti a fost Nietzsche!

Da, Nietzsche. Brusc, imaginea şi-a pierdut strălucirea. Un gând la fel de întunecat ca părul de

lup caută să îi răzbată în minte. I-l aduce pe unul dintre profetii săi împreună cu cei care invadează acum Europa.

Amintirea până adineaori strălucitoare s-a subtiat la modul palpabil. A căpătat dintr-odată un aer de îndârjită abstractiune. La drept vorbind, nu sunt nişte peri de lup pe claviatură, nişte peri complet transparenti vârâti între clape? Fără îndoială că va trebui să-i protejeze imaginea de invadatori.

Nietzsche nici nu este de-al lor. Fetele de lup verzi-cenuşii nu au înteles nimic din imponderabilitatea artei. Nu-l văd levitând pe Zarathustra, îi înteleg doar grotesca profetie asupra omului superior în care cred ei că se reflectă. Richard Strauss a priceput ce trebuia. Drept care Zarathustra *lui* l-a şi impulsionat la un moment dat să reia compozitia. Fetele de lup nu au fost în stare să inspire nimănui vreodată nici o creatie. De fapt, nu s-au luat de Nietzsche cum se iau acum de el? Şi chiar în acest moment îl folosesc pe îndrăgitul lor filosof, din care nu înteleg nimic, ca pe o cheie falsă, încercând să pătrundă în el pe furiş.

Sudoarea i se prelinge pe frunte din cauza efortului pe care îl face pentru a apăra imaginea celor doi pianişti care levitează privindu-se în ochi. Aceşti străini nu au putut să i-o smulgă. Numai că, încăputã pe mâna unora dintre ei, care neştiind ce însemnătate avea, au mototolit-o şi au subtiat-o până când aceasta şi-a pierdut strălucirea.

Cât îl scârbeşte această intruziune în viata sa intimă! Şi insuportabilă, absolut insuportabilă.

De unde îi veni deodată această nevoie de a-şi apăra cu străşnicie viata privată de orice privire curioasă din afară? Adesea până şi de a mamei sale. Aşa cum, pe vremea când fuma, proteja cu grijă flacăra chibritului între degete. Aşa era maică-sa, curioasă! Ca să vezi, aproape că uitase, dar acum revede clar toată scena. Întrebarea oarecum mirată a maică-sii dacă eleva rămânea să

ia cina cu ei – şi răspunsul lui artăgos: „Suntem căsătoriti“. Fără această mărturisire întâmplătoare, căsătoria lui cu Marta ar fi continuat să fie ani de zile ca o flacără în căuşul palmelor.

Şi biata fetită nu avea pe atunci decât şaisprezece ani. Dar fără îndoială că ar fi reuşit să păstreze secretul în cercul familiei, dacă odată, din neatentie, nu i s-ar fi adresat profesorului ei ca unui sot. Chiar nu a înteles Dohnányi că nu era cazul să-i trimită o telegramă de felicitare după ce s-a dat sfoară în tară? Trebuia să fi înteles, nu-i aşa, că lui Bartók avea să-i facă rău o asemenea intruziune în viata privată. O, şi de câte ori i-a fost dat să audă că fusese dintotdeauna un complexat. Şi că el n-ar fi reuşit în veci să treacă la actiune când s-a îndrăgostit de o altă elevă de-a lui. I se aprind şi acum obrajii când se gândeşte cu câtă hotărâre intervenise Marta renuntând fătiş la el în favoarea tinerei sale rivale. Ba chiar ea o pusese pe Ditta în temă cu obişnuintele şi cu dorintele sotului ei.

Şi aşa s-a transformat el, cel mai timid bărbat din lume, într-un adevărat don Juan – într-o bună zi, când, spre hazul lui Otto Klemperer, a apărut la repetitie, fără să roşească, împreună cu ambele sotii.

Nu, poarta de intrare în viata sa privată este la fel de bine ferecată ca şi a şaptea poartă a propriului său Barbă Albastră.

Această dezgustătoare hoardă de barbari a întinat o imagine dragă lui şi, dacă nu au distrus-o cu totul, au izbutit măcar să o deterioreze.

Sigur că, dat fiind că imaginea este atât de încărcată de semnificatie, duşmanii săi s-au trudit destul până să o pângărească. Ea contine o bună parte din viata Dittei şi a lui. Mai cu seamă orele pe care el le-a petrecut cu ea învătând-o sunt concentrate în această secundă unică, timpul predării şi al învătăturii devenind încetul cu încetul atât de profund încât a depăşit predarea în sine.

Ce se străduia el să o învete pe atunci? Importanta preciziei dusă la extrem în frazare şi *tempo*-ul în accentuare şi *rubato*? Da, cu sigurantă că nu o învătase doar cifrele metronomului, ci şi, cu un anumit orgoliu timid, ce însemnau ele, ca minute şi secunde, când, la sfârşitul fiecărui gest, marcau durata. Dar la fel de importantă trebuie să fi fost în cursul acestor lectii revelarea a ceva ce nici unul dintre ei nu văzuse până atunci, şi pe care doar eleva îl simtea clocotind în trupul ei fără ca nimeni să ştie. Învătătura ca maieutică, învătătura ca artă a moşitului.

Întrebarea este doar cine pe cine ajuta. Acum, pentru prima oară, îşi dă seama cu uimire cum l-a adus ea la o nouă claritate. Mâna lui care îi demonstra cum trebuiau să sune două măsuri avea să întârzie nemişcată în aer, avea să întârzie tot mai mult… Şi în ziua aceea n-a mai cântat.

În realitate, oricum le-ar lua, în această amintire, în acest microcosmos descoperă fragmente mari din viata şi din opera sa. Se gândeşte doar la pauza tot mai lungă în interpretare – cea care atunci a întrerupt lectia, iar acum iat-o din nou în această secundă suspendată din sala de concert. În notele tărăgănate răzbat miresmele unui îndepărtat sătuc unguresc: drumuri de care noroioase şi muştele bezmetice, zâmbetul bătrânului muzicant cu pantaloni galbeni pătati şi pălărie neagră, vântul rece de stepă şi atmosfera plăcută din mica încăpere unde înregistra şi unde suflarea densă a celor prezenti rostogolea broboane pe geamurile aburite ale ferestrelor. Chiar aşa. Vioara a rămas în acel *parlando rubato* amintind de cântecul gregorian – şi pe acesta voia el să-l preia din muzica populară în opera sa.

Scena cu cei doi pianişti pierduti în privirile lor mute a fost, aşadar, zdrentuită şi mototolită, dar a rămas, cu toate acestea, în bună parte, intactă. Intruşii au fost alungati. Stăruie însă şi acum o senzatie gretoasă de slin.

Lăsându-se pe spătarul scaunului şi aruncând o privire triumfătoare spre automobilul negru, deodată Bartók îşi dă seama îngrozit că o altă imagine mai veche, dar la fel de pretioasă pentru el, se află în mâinile duşmanilor. Disputa asupra amintirilor despre concert l-a ajutat să înteleagă la ce se mai putea aştepta din partea lor.

De dimineată, scotând fotografia la care tinea cel mai mult, cea pe care o purta la el în toate călătoriile, a avut un şoc. Fotografia era ştearsă, se estompase atât de mult încât aproape că nu se mai vedea nimic în ea. De parcă cineva ar fi lăsat-o să se ardă la soare. Oare de ce? Abia acum presupune ce s-a întâmplat.

Nu are nevoie să scoată fotografia din portmoneu ca să poată recapitula totul. Şocul de azi-dimineată a fost atât de puternic, încât imaginea mistuită de lumină l-a ars sub pleoape. Dar fotografia vrea să arate un alt spatiu şi o cu totul altă lumină decât cea din amintirea recentă, o lumină matinală care este mai curând una de pustă, unde aude şi un pian. Da, auzul lui Bartók se încordează: izbuteşte să desluşească sunete până şi dintr-o fotografie. Cineva, care pare şters aproape complet, şade pe un scaun al cărui contur cenuşiu de-abia se zăreşte. Modelul tapiseriei spătarului mai mult se ghiceşte din desenul şters, căci tesătura a dispărut. Ochii persoanei şterse nu mai sunt nici ei – doar privirea încă stăruie şi stăruie. Şi este privirea unei mame.

Cu oarecare dificultate se mai poate vedea băietelul din fata ei. Amândoi stau la pian, iar el are mâinile pe claviatură. Tinuta lui este sigură – are opt ani şi iată că e major. Dar asta ştie doar el.

S-ar părea că maică-sa i-a corectat pozitia mâinii drepte pe clape, uşor înclinată pe arătător: de câte ori să-ti mai spun! Mâna ei nu se vede. E râcâită toată, ca şi fata, şi doar portiunea aceea uşor scămoşată indică locul unde era ea în fotografie. De fapt, există o uşoară, dar foarte

uşoară sugerare a buzelor, care au fost şterse, lăsând doar această imperceptibilă urmă a mişcării lor.

Îşi dă seama îngrozit că pierderea aceasta este doar un exemplu pentru ceea ce se întâmplă peste tot în Europa de azi. O fortă irezistibilă încearcă să şteargă trecutul din mintea cuceritorilor, să şteargă fiecare amintire pretioasă ce ar fi putut dovedi vreo identitate şi o reflectie critică, să elimine orice experientă generală generatoare de rezistentă şi răzvrătire.

De ce au reuşit duşmanii săi să pună mâna chiar pe această imagine? Are senzatia clară că şi din vina lui. Tot ce ar fi dorit el să-i spună, dar buzele lui n-au putut să rostească – erau cuvinte capabile să apere mai bine ceea ce aveau ei doi în comun, el şi maică-sa. Şi ultima vară pe care au petrecut-o la Saanen: au fost trei sau patru săptămâni în care a lipsit-o de prezenta lui, săptămâni care au fost, ce-i drept, productive, însă cu sacrificiul ei. Ca şi cum tot ce izbutise el să compună în acele zile s-ar fi născut din ultima ei suflare de viată. Da, ca şi cum cele două piane ale sonatei şi-ar fi tras forta din acele clipe, prea numărate, în care ei cântau împreună, iar percutia ar fi furat bătăile neregulate ale inimii din trupul ei tot mai slăbit.

Că el şi-a sacrificat mama pentru muzică este un fapt pe care nu-l va mai răscumpăra niciodată, după cum nu va răscumpăra nici toate celelalte momente de neglijentă fată de ea care se aud murmurând dintr-un trecut de-acum îndepărtat, neglijente după neglijente din ce în ce mai îndepărtate. Muzica pe care a compus-o în vara aceea era o fortă de care duşmanii săi aveau motiv să se teamă. Numai că el îşi plătise armele mult prea scump, cu zilele dinaintea mortii mamei sale.

Poate că ar fi suportat mai uşor durerea dacă ar fi fost vorba despre fotografia cu prima lui lectie de pian, care s-a pierdut, cu lectia din ziua în care

a împlinit cinci ani şi şi-a văzut visul cu ochii. Era pe timpul când el şi maică-sa nu începuseră încă să trăiască prin muzică. Şi pe timpul când tot ea era refractară şi nu voia să-l învete – pentru că i se părea că e, nu-i aşa?, prea plăpând. Bine, un sfert de oră, maximum o jumătate de oră pe zi, mai mult nu îndrăznesc. Doctorului îi intrase în cap că băietelul avea scolioză şi, prin urmare, nu îi dădea voie să stea mult pe scaun. Trebuia să şi mănânce în picioare, lângă masă. Iar dacă obosea, trebuia să se lungească pe covor. Cele câteva minute, când stăteau pe banchetă în fata pianului, rămâneau un secret între el şi maică-sa.

Dar, evident, nu s-a putut face nici o fotografie în timpul *acelei* lectii. Băietelul de cinci ani de pe banchetă era torturat de pustulele provocate de vaccinul contra vărsatului de vânt, drept care se îndepărtase de tovarăşii lui de joacă şi trăia complet izolat în casă. Cu sigurantă că l-ar fi apucat o disperată stânjeneală în fata aparatului de fotografiat: se ruşina atât de tare din cauza eruptiei, încât orice mărturie despre respectivul episod ar fi fost pentru el de nesuportat. Abia peste trei ani avea să scape cu greu de această ruşine. Dar băietelul de opt ani, iată, din această fotografie, care, în fine, s-a putut face, pare că stă pe bancheta din fata pianului cu un oarecare simtământ de vinovătie din cauză că nu a respectat recomandările doctorului, devenite de mult inactuale. Şi pare în continuare o întrupare a singurătătii prevestite de anii precedenti, marcati de constante eruptii pe fată şi pe corp. În acelaşi timp, însă, această figură – sau mai exact conturul rămas din figură – are o atitudine de severă responsabilitate. Tatăl său murise de curând şi el a înteles potrivit unei logici implacabile consecintele acestui fapt: şi anume că acum *el* va trebui să devină pe nesimtite capul familiei şi să preia, totodată, moştenirea, inspiratia muzicală care îi venea de nicăieri, precum şi nesătioasa curiozitate

pentru necunoscut. Căci orice moştenire *trebuie* dusă mai departe.

Încă se mai pot desluşi o multime de lucruri în fotografie, aşa stricată cum este. Însă maică-sa e ştearsă aproape complet. Şi totuşi a mai rămas din ea o scânteie de generozitate amestecată cu un bun simt al exactităţii şi al organizării. De parcă fusese natura însăşi în toată spontaneitatea şi alcătuirea sa – deopotrivă libertate fără oprelişti şi structură. O siluetă covârşită de o mare responsabilitate.

Da, ştersătura care a scobit putin în fotografie, acest mic gol este ea, rămasă singură cu doi copii, el, de opt ani şi sora lui, de trei, şi acum e nevoită să-şi câştige pâinea, în primul rând dând lectii de pian, pe urmă, ca suplinitoare prin diverse şcoli la tară. E nevoită să-şi drămuiască bine viata. Dar câte sperante nutrise pentru ea şi pentru copiii ei cât a locuit, pentru scurtă vreme, în Pozsony! Până şi cei pentru care numele acestui oraş a rămas Bratislava recunosc că este focarul de cultură, cu cea mai înfloritoare viată muzicală din toată Ungaria. Deocamdată, însă, nu şi pentru ea. Încă mai trebuie să-şi drămuiască viata, măcar atât cât să prindă un pic de cheag în oraş, ca să-i poată da băiatului ei posibilitatea să facă studii sistematice de pian şi de teoria armoniei. Nu sunt aceştia anii care l-au legat cel mai puternic de mama sa? Anii în care cu fiecare partitură pe care o exersau îşi împleteau destinul? Sunt anii în care au învătat să-ti vorbească fără cuvinte. Şi în care un copil solitar şi introvertit a reuşit până la urmă să iasă din sine prin muzică.

Curios, ambitiile ei pentru el sunt încă prezente în fotografie, deşi capul care le adăpostea a fost distrus. Sunt asemenea dârelor rămase pe cer în urma unor focuri de artificii care s-au stins. Tot aşa se văd şi eforturile ei de a-l ajuta pe drumul greu al recunoaşterii, ca muzician şi ca artist, lacrimile ei de fericire când el a avut succes cu simfonia *Kossuth*, la Budapesta în 1904, şi

neliniştile din timpul repetatelor lui îmbolnăviri care îi amenintau cariera artistică… Dar dacă nu şi-ar fi cheltuit până şi ultimii bănuti economisiti pentru a-l duce la Merano să petreacă iarna, şedere care i-a redat sănătatea şi puterea de a cânta din nou la pian?… E un gând pe care nici nu-l poate duce până la capăt.

Dar în zadar încearcă să revadă cum iubitoarea ei strategie voia să-l pună la adăpost de riscul unor situatii, probabil destul de periculoase. Ca de pildă, atunci când un profesor de la Conservatorul din Budapesta se oferise să-l admită pe băiatul de zece ani la şcoala de muzică, iar ea dorea să-l ferească pe copilul ei, care la vârsta aceea avea o sănătate prea şubredă, de confruntări cu oameni necunoscuti. Şi pe urmă nici nu voia ca el să abandoneze liceul. Sau atunci când nu s-a-ndurat să-l lase să plece la Conservatorul de muzică din Budapesta până când profesorul Thoman nu i-a dat mai întâi toate asigurările că avea aripile destul de puternice ca să-şi poată lua zborul. Iar ea, tot pentru a-l şti în siguranţă, împinsă de bunele şi sănătoasele ei idei şi sfidând toate regulile, îşi urmase odrasla până în sala de examen, ca să-l ajute să-şi tină mâinile corect în timp ce-şi interpreta cu înfrigurare piesa de admitere.

Îl omoară gândul că ar fi vrut să-i spună mamei sale că îi datora totul. Dar blestemata asta de timiditate i-a oprit vorbele ori de câte ori ar fi vrut să le dea drumul pe gură. Măcar să se fi gândit să întindă mâna şi să o mângâie pe obraz! Parcă ar fi fost într-un vis şi degetele lui nu puteau nicicum să ajungă până la fata ei încretită pentru că avea coatele lipite de tăblia mesei. Acum e prea târziu. Dintr-odată totul a devenit prea târziu.

Dacă nu şi-ar fi neglijat mama, poate că acum i-ar fi putut apăra imaginea din singura fotografie care s-a păstrat din timpul lectiei de pian. Acum ea nu mai este decât o absentă dureroasă; el ştie că

scena a avut loc, chiar dacă şi-a pierdut continutul. Nu-i mai căuta privirea în imagine, în locul în care până adineauri se încăpătâna să apară! De-acum înainte n-ai s-o mai poti vedea. Fără să scoată fotografia din portofel, ştie că acea privire este acum complet abstractă.

Dar ce se va întâmpla cu Peter? Va reuşi să ajungă anul viitor în Statele Unite? Sau au de gând să-l tină ostatic ca să-l facă pe tatăl său să fie mai flexibil?

Regatul Fiarei a descoperit punctul slab al fiintei umane: copiii! Fiara adulmecă această spaimă care nu se trădează decât în vis. Şi adulmecă izul de sudoare ce îmbibă pijamaua celui care sare din pat tipând: copiii!

Gătiti de sărbătoare, cei doi copii ai familiei evreieşti care ia cina la masa vecină nu se astâmpără deloc. Băietelul cade de pe scaun şi se alege cu o muştruluială bună din partea maică-sii. Fetita se întoarce îmbufnată pentru că frate-său a terminat de mâncat şi ea nu. Taică-său, întelegător, pune o mână pe creştetul fetei. Are o fată chinuită, de om care şi-a amânat iarăşi fuga, deşi e conştient de urgenta ei, iar acum tremură pentru familia lui, atât de vulnerabilă în fata pericolului. Părintii se înteleg între ei din priviri: copiii!

Dacă ar fi putut Bartók să audă viitorul!

Da, de fapt, s-ar părea că poate capta câteva semnale slabe din viitor. O pulsatie stinsă, neregulată, ca a inimii lui. Ca şi cum şi-ar surprinde propria nelinişte, o nelinişte fără obiect precis, dar care în plutirea ei vagă putea fi totuşi interpretată. E vorba, bineînteles, despre Peter.

Speranta îi şopteşte lui Bartók că acest tată cu inima strânsă se va întâlni într-o zi cu fiul său absolut din întâmplare într-o statie de metrou ce-i este deja familiară…, hai să zicem în Strada 231. Din întâmplare, căci ziua sosirii este la fel de necunoscută precum numele vaporului – cenzura, bineînteles, a avut grijă să acopere cu cerneală fiecare informatie exactă din scrisoarea lui Peter.

Îl vede pe băiat pe puntea vaporului căutând cu privirea tara cea nouă care încă nu se zăreşte. Numele de pe provă s-a şters. În locul lui, pe placa vopsită cu negru, este acum o pată albă. Marginile vopselei albe au fost petrecute putin şi pe partea

laterală a vasului, în mod intentionat, fără îndoială, nu doar pentru a sublinia anonimatul impus pe timpul traversării, ci şi pentru a lăsa să se înteleagă că urmăritorii au laba grea şi ghearele lungi.

Ca şi cum cenzura s-ar fi aliat cu oamenii-lup. Ca şi cum ştersăturile, din conştiintă şi din peisaj, ar fi fost inspirate când de-o tabără, când de cealaltă din acest război total. Da, de parcă metodele oamenilor-lupi ar fi reuşit să pătrundă în mişcările celor din tabăra bună şi ar fi dat rezultate ciudat de abstracte în urma contactului avut când cu unele autorităti, când cu celelalte.

Însă mesajul plin de sperantă este că, totuşi, Peter se află aici, în statia de metrou, poate cu fata plină de zgârieturi, dar viu.

Speranta aşa dă mesaj. Şi, totuşi, următoarea ştire spune că bărbatul este retinut în Lisabona. Au pus laba pe el chiar în momentul îmbarcării. Se vaită prins sub pernitele ei tari cu ghearele întinse. Iar taică-său îi aude gemetele peste tări şi peste ani.

Ideea este să fie torturati părintii prin incertitudine – să li se dea mai întâi un pic de sperantă pentru ca după un anumit timp, calculat ştiintific, să li se năruie toate aşteptările şi abia după aceea să le slobozească şurubul dintr-odată, nu înainte însă de a aştepta putin pentru ca vorbele să se prăvălească mai întâi asupra lor cu cruzime: „Hei, vezi, nu-i aşa că n-ai fi crezut?“. Ei bine, dacă se vrea o mică răzbunare pentru a-i face să-şi plătească o greşeală, le dai drumul să plece părintilor care ar fi trebuit să ajungă în spatele gardului de sârmă ghimpată în vreun lagăr de concentrare, ca să aibă linişte să reflecteze la cât de bun este sistemul lor de valori. Dar asta nu e decât o cursă. Căci între timp i s-a vârât părintelui disperat în cap ideea de a se întoarce în Europa pentru a fi împreună cu fiul său. Ce poate fi mai firesc? Iar odată ce le sunt adunate toate hârtiile necesare şi, la urmă, regatul Fiarei nu-i dă viză de

tranzit, părintii sunt nevoiti să se întrebe dacă n-ar fi mai potrivit să se întoarcă amândoi acolo unde se află fiul lor, decât să se arunce el în necunoscut şi să rişte… vai, să mai pătească cine ştie ce. Cu un fiu în ghearele ei, dictatura poate să facă din părinti ce poftește.

Iar ca să-şi satisfacă poftele de fiară într-o continuă adulmecare, aceasta dispune de o uriaşă multime de slujbaşi candizi: mărunti avocati, jongleri şi mic-burghezi meschini care nu-i permit nici unui tinerel înfumurat să aibă vreun folos în urma tuturor acestor amenintări, hoarde de functionari meticuloşi care vor să-şi folosească la maximum puterea de care dispun. Este o cumetrie atemporală care taman în această epocă şi sub aceste drastice ordine s-a întâlnit cu timpul lor de glorie, iar ei vor să profite de aceasta din plin.

Bun, să zicem că, teoretic, tânărului i se poate acorda o viză turistică. Dar atunci va trebui să înteleagă că i se face o favoare specială, că viza va putea fi folosită pe o perioadă limitată şi în anumite conditii. Pe lângă ea mai are nevoie, obiectiv vorbind, de o viză de tranzit pentru fiecare tară prin care urmează să treacă, iar decizia asupra solicitării ei va tine, evident, de competenta autoritătilor respective.

Da, de bună seamă.

Iar pe deasupra, cum bine se ştie, s-au făcut alte declaratii de război, ceea ce determină anularea vizei initiale primită de solicitant.

Şi atunci va trebui să o ia de la capăt cu toată hârtogăria?

Normal. Pentru ca autoritătile americane să poată elibera în cazul în spetă o viză specială, e obligatoriu să ai, pentru a traversa oceanul, o viză de ieşire eliberată de autoritătile britanice, care se pare că au început să ceară o viză prealabilă de intrare în Statele Unite. Experienta arată că, din păcate, tot acest proces poate cauza o asemenea întârziere, încât respectivele vize de tranzit să-şi

piardă valabilitatea, iar procedura să fie reluată de la bun început, bineînteles în functie de schimbările impuse de evolutia situatiei politice internationale.

Dar, pentru bunul Dumnezeu, unde să te duci, la Londra, la Lisabona sau la Washington? Acolo am încercat deja toate ieşirile.

La Berlin ati încercat?

Sotii Bartók vor mai avea de aşteptat până să-şi vadă fiul.

Şi, totuşi, aceşti functionari chitibuşari, după cum şi cei care se află în spatele lor, nevăzutii stăpâni, habar nu au despre dialogul purtat cu fiul lui, de şaptesprezece ani încoace, un dialog al cărui ecou răzbate până în anii incerti ai şederii lor în State. Habar nu au nici despre dorinta lui Peter de a învăta să cânte la pian, după cum nici despre spaima cu care s-a decis tatăl său să-i fie dascăl încercând să răspundă astfel aşteptărilor copilului şi compunând special pentru el o suită de piese pentru pian. Unde mai pui că „microcosmos“ este un cuvânt care nu le va spune nimic, iar dialogul pe care acea muzică îl contine nu va lăsa nici o urmă în mintile lor. Cum să înteleagă că bucuria lui Peter şi degetele lui încă neantrenate cereau un răspuns în termeni pedagogici, dar că răspunsul avea să păstreze în el, chiar dacă simplificate, toate aspectele bogatului univers muzical al autorului? Care până şi compozitorului i-a permis să-şi descopere noi aptitudini. Şi, iarăşi, vor putea să-şi dea seama de faptul că abilitatea crescândă a elevului provoca replici tot mai elaborate din partea profesorului, de la exercitiile elementare pentru cinci degete până la pretentioasele fragmente de concert din volumul al şaselea – şi totul în cadrul unei maxime simplităti plastice? Şi că stilul acesta epurat, la care au ajuns în dialogul lor, va avea mai târziu un rol esential în elaborarea limbajului tonal sobru şi clasic al viitoarelor compozitii? În cele din urmă, el a înteles un lucru:

că, într-un om, pe măsură ce se maturizează, creşte parcă şi dorinta de a reduce din mijloacele de expresie, dorinta de simplitate. Şi l-a înteles pe parcursul numeroşilor ani de dialog cu Peter.

Nu exprimase acelaşi crez şi când a răspuns la întrebările puse în cadrul interviului pe care i l-a luat, cu ani în urmă, un jurnalist la Bruxelles? Dacă în cvartetele de coarde folosise totul la maximum, în ultimele compozitii căutase maxima simplitate posibilă. În timpul interviului, stătuse şi Peter, invizibil, lângă el.

Dar de şocul pe care l-a avut, tot la Bruxelles, când a auzit, interpretate într-un concert difuzat la radio, cântecele populare slovace cu acompaniamentul unei orchestre de cameră, ştie Peter? Cu sigurantă că şi-ar fi spus că orchestra cânta uluitor de bine, deşi la *prima vista.* Dar ce de dificultăti le mai crease muzicienilor taică-său, chiar şi corului! Nu, nu va mai scrie niciodată ceva atât de dificil pentru un ansamblu. Iar pe deasupra îti permisese luxul de a introduce asemenea complicatii într-o lucrare inspirată din muzica populară!

Şi, totuşi, Bartók nu regretă câtuşi de putin dificultătile introduse în aceste partituri sau în alte compozitii anterioare, dificultăti impuse sieşi, muzicienilor şi publicului. Nu a existat altă cale pentru a ajunge la marea simplitate decât aceea de a trece prin labirinturile, galeriile şi pasarelele complicatiilor. Căci abia după ce răzbati hătişuri şi greutăti ajungi la frumusetea tonului simplu. Acolo doar, şi nu înainte, se va manifesta simplitatea matură ce-şi va aminti de toate obstacolele care i-au stat în cale şi de toate strădaniile depuse pentru a le depăşi, fără însă a lăsa să se vadă nimic din toate acestea în senina ei evidentă.

Deşi ascultă copleşit de nelinişte veştile privind viitorul, acest dialog nesfârşit cu Peter îi mai dă, totuşi, o sperantă. Începutul, prima lectie primită de la el este şi o promisiune pe care arta sa

târzie şi senină o va împlini lăsând în urmă incertitudinea. Avându-l ca ascultător pe Peter.

De ce pare viitorul atât de încetoşat? Uneori parcă o fortă necunoscută i-ar şterge din minte imagini nepretuite, alteori parcă propriul chip s-ar şterge devenind de nerecunoscut. Poate că va trebui să-şi dispute cu duşmanii chiar şi viitorul.

Cele câteva ore petrecute la Nîmes îl fac să înteleagă furia acestei puteri al cărei suflu s-a abătut asupra Europei şi muşcă din ea. Zidurile clădirilor mâncate parcă de oftică sunt aproape transparente. Iar oamenii pe care-i întâlneşte pe stradă îi spun din priviri că sunt lipsiti de apărare. Dacă ceva rezistă în fata spulberării, acestea sunt vestigiile romane în care noul imperiu se recunoaşte, desigur – amfiteatrul, de atâta vreme în aşteptarea unor înfruntări, zidurile oraşului cu implacabilele lui porti şi cu coloanele templelor care nu au cunoscut niciodată ironia. Toată grămada asta de pietre străluceşte de parcă s-ar pregăti să vorbească.

Ce vor să-i spună aceste semne stăruitoare ale victorioasei Rome?

În viitor, nimeni nu-şi va putea lua cu el nici măcar propriul oraş. Budapesta este o parte din el şi, cu toate astea, nu-i poate apăra străzile, podurile şi casele. Korond, botezată acum „Piata Hitler“, trebuie că are pavajul atât de distrus, încât treci prin el. Strada din fata locuintei lui i-ar fi străină. Copacii – pentru că erau nişte copaci acolo, nu-i aşa? – şi-au primit tristul diagnostic. Şi pare că cineva s-ar fi pus şi ar fi bătut cu ciocanul tencuiala fatadelor, iar geamurile ferestrelor au zburat ca la bombardament. Şi apartamentul lor este de nerecunoscut. Mobila de culoare închisă din sufragerie, incrustată cu aur şi lucrată de ebenistul Gyugyi Pénteks, s-a albit, pierzându-şi parcă şi materialitatea. Camera lui de lucru pare cea mai deteriorată – pianul cu coadă, biroul şi dulapul înalt nu mai au nici un sens, iar din ceramica şi din zugrăveala marmorată de pe pereti n-au mai rămas decât nişte scrijelituri. Vede toate

acestea cu privirea interioară. Adică un oraş şi o casă care curând nu vor mai avea putinta să-l recunoască.

Poate că noul capitol pe care nutrea speranta că îl va scrie în Statele Unite este la fel de amenintat. Îşi ascute auzul încercând să asculte ce va fi în viitor, voci, poate că o muzică nouă şi viguroasă sau poate doar propriii săi paşi tot mai târşâiti şi mai osteniti.

Dar nu aude nimic. Hai, poate un sunet ciudat, greu de reperat, ceva între un fel de frecuş şi un scârtâit. În acelaşi timp, aude cum ceva se opreşte din creştere. Se surprinde cu mâna stângă jucându-se cu sarea împrăştiată pe fata de masă grosolană de in, pe care o adună într-o mişcare circulară. Acesta este sunetul pe care îl desluşeşte: îşi aminteşte că-l mai auzise cândva în anii din urmă.

Gata, acum ştie. Citise asta mai demult, înainte de a pleca în nordul Africii. Când după un şir de războaie, romanii au biruit definitiv Cartagina, au împrăştiat sare pe pământul pe care fusese oraşul pentru ca niciodată să nu mai poată creşte nimic în acea tară. Culturii îngenuncheate nu i se mai îngăduia nici un viitor.

Azi, regatul Fiarei nu face la fel cu popoarele cucerite? Freacă bine cu sare conştiintele pentru ca nimeni să nu mai poată avea un viitor al lui. Freacă bine cu sare pe dinăuntru craniul omului pentru ca el să nu aibă amintiri ce pot scăpa în viitor, pentru ca nici o experientă să nu dea roade în viitorii ani, pentru ca nici un fel de obiectii sau de răspunsuri alternative să nu mai apuce ziua de mâine. Invadatorii lasă în urma lor amintiri albite şi mâncate de sare, lasă un prezent încremenit care străluceşte din cauza cristalelor incrustate temeinic.

Noua tară este de-o uriaşă mutenie nepăsătoare, o cultură care îti întoarce spatele înainte chiar de a intra în câmpul ei vizual. Pentru

un intelectual european, sosit aici cu faima sa, cu integritatea şi cu suportul unei creativităti cu adevărat noi în valiza lui, reactia de care se loveşte poate fi socotită un boicot. Dar dacă stai să te gândeşti putin, gazdele cu ce s-au trezit pe capul lor? Ce văd ele? Un mic maghiar, uscat şi palid, unul dintre miile de europeni anonimi, ba nu, abstracti, căutând refugiu pe coasta Atlanticului care oferea sigurantă. Sigur că omul nostru se prezintă ca un compozitor şi ca un cercetător de frunte al secolului – dar acolo asemenea cuvinte nu au nici un sens. În orice caz, e atât de hârşâit de toate relele prin care a trecut, încât, practic, e neidentificabil, ar putea fi la fel de bine un tăran virtuoz, ca şi o personalitate demnă de luat în seamă. În orice caz, nu pare să aducă vreo contributie importantă pentru viitor. Da, atât rămâne în urma măsurilor noii puteri instaurate în ceea ce a fost odinioară Europa. Dar asta îl priveşte pe el. I s-ar putea prezenta, în cel mai rău caz, şi mai inofensiv, perspectiva unui post de profesor sau, mai bine, a unui modest post de asistent cercetător. Dar, Dumnezeule mare, „intelectuali“ din aceştia veniti cu nasul pe sus şi cu nişte valize uzate avem cu ghiotura. În tot acest val de imigranti, abia dacă ai să găseşti vreunul care să reprezinte o valoare pentru universitatea noastră sau pentru industria de apărare! Dar e numai o viermuială de oameni fără chip!

Iar omul despre care vorbim este într-adevăr un ins subtiratic, pricăjit sau, mai bine zis, frecat până la transparentă. Dacă n-ar avea ici-colo câte un grăunte de sare sclipindu-i printre riduri, nu i s-ar vedea nici fata.

Da, Bartók aude de aici până şi ce se şopteşte în noua sa lume. Asta va fi imaginea lui acolo. În realitate, nu un boicot îl aşteaptă acolo. Ci un căscat. Fata interioară a acestei chestiuni se numeşte depresie.

Dar oare nu are deja de pe acum un punct de sprijin în această tară? Primăvara trecută înregistrase *Contraste* cu Benny Goodman şi cu József Szigeti şi i se făcuse o promisiune în legătură cu nişte concerte şi cu nişte cursuri universitare. Iar în 3 noiembrie vor interpreta sonata pentru două piane şi percutie la New York. Dar mai ales Columbia University l-a însărcinat să catalogheze materialul privind cântecele sârbo-croate adunat de Milman Parry, care a dat institutiei peste două mii şase sute de discuri de gramofon, de o cu totul altă calitate decât scurtele lui înregistrări făcute cu mijloace primitive şi înapoiate. Iar aceste cântece, adeseori epice, acompaniate la guzlă sunt, zice-se, foarte asemănătoare cu poemele homerice. Transcrierea şi analiza unui material atât de important a însemnat întâlnirea cu o bucată pierdută a Europei în mijlocul acestui exil. Şi apoi, la toate acestea vin să se adauge nişte economii care le-ar putea asigura traiul pentru câtva timp. Din nou se aude cum zgrumtăie sarea în timpul mişcării circulare. Bine, bine, el vorbeşte de economiile relativ decente ale unui *visiting associate in music.* Şi mai scârtâie o dată. Ei, bine, măcar până la jumătatea lui 1942.

Şi după aceea? Ăştia lucrează cu sare asupra conştiintei. Îşi va putea continua cercetarea? Sau va fi obligat să-şi întrerupă munca la jumătatea drumului? Cum se va descurca atunci cu banii? Va avea un viitor tot mai subtiat, mai transparent, cu sclipiri de sare.

Concertele ar trebui să-i aducă nişte venituri decente. În principiu, interesul pentru muzica europeană de avangardă nu este prea mare, dar el nu e fitecine. Cuvântul scapără scântei.

Acum, pentru prima oară, desluşeşte un alt sunet undeva departe, un sunet ascutit care zgârie, ca atunci când un stilou îşi lasă urma pe hârtie scrâşnind: „E rău că nu avem suficiente contracte,

şi asta ne face viata grea. Salariul meu de la Columbia University abia ne-ar ajunge pentru trei persoane din cauza impozitelor împovărătoare…“.

E clar că e tonul lui. De acum vreo doi ani, poate numai un an şi jumătate. Mai e ceva de atunci? Uite, parcă nişte rânduri din scrisori, dar sunt albite, pe jumătate şterse şi rămase într-un plic al timpului, printre grăunte de sare, şi retrimise aici.

Da, iar se aude scârtâitul penitei pe hârtie: „Am avut două piane gratis de la Baldwins, un pian cu jumătate de coadă şi o pianină. Chiar astăzi am fost înştiintat că ne iau înapoi pianina… Nu avem bani să închiriem alt pian, prin urmare nu vom avea posibilitatea să repetăm nici o lucrare pentru două piane. Şi în fiecare lună… tot nenorociri de felul acesta“.

Rămâne împietrit când se gândeşte câte lovituri îi va mai da destinul. Dacă el şi Ditta nu au posibilitatea să repete nici o piesă pentru două piane, cu ce bani va întretine familia? Iar pentru micul salariu de la universitate, ce-i vor mai cere să facă, pe lângă munca de cercetare? În următoarea perioadă va fi nevoit să dea destul de multe lectii. Aşa stând lucrurile, cum se va mai putea ocupa de creatie? Ca să compună ar trebui să aibă nişte bani puşi deoparte, oricât de putini, şi timp liber.

Auzea, oare, penita de la stilou scârtâind pe hârtie sau îi auzea pe învingătorii care îi frecau cu sare fiecare zi a vietii? Îşi scutură nişte grăunte de sare de pe costum.

Să fi scris el aceste rânduri, el care urăşte să scrie scrisori şi amână treaba de azi pe mâine, ba şi mai bine o lasă pentru a treia zi, ori pentru niciodată? Sigur, scrisori comerciale scrie: semnează angajamente, contracte. Dar gânduri despre muzică şi despre viată, care-i trec prin minte, nici poveste. Totuşi, aici era glasul lui neliniştit.

Cum poate un fapt banal ca acela de a scrie scrisori să te chinuie în asemenea hal? Imaginează-ti că n-ar fi fost nevoie să scrii scrisoarea, că te-ar fi scris ea pe tine… Ei, da, adevăratele scrisori nu sunt cele pe care te căzneşti să le compui, în sinea ta avându-l în fata ochilor pe destinatarul lor nerăbdător. Adevăratele scrisori ajung pe hârtia albă anume ca să te mustre şi să îti dea imbold. Nu pierd vremea vorbind despre cine eşti. Ci dau seamă imediat despre ce faci, indicând surâzătoare şi o cale de ieşire neaşteptată. Nu la fel erau scrisorile pe care le scria când culegea folclor în satele ungureşti?

Din Europa ştearsă de atâta râcâit nu mai sosesc scrisori. Iar noua tară nu-i oferă nimic. Ei, uite, tocmai a venit ceva. E viitorul ca un plic mare pe care el, neavând la îndemână un coupe-papier, îl râcâie ca să-l deschidă cu degetul mic. Deja zgomotul pe care îl face plicul la deschidere este greu de suportat: e un amestec între vacarmul din stradă – iar acesta îl împiedică să gândească o melodie până la capăt – şi tunetul repetat al metrourilor, care, în ciuda dopurilor de vată din urechi, amenintă să-i distrugă sistemul nervos. Ciudat, plicul pare că-i gol. Dar privindu-l mai bine, vede că golul contine nişte cerinte grozave: dacă vrea să triumfe trebuie să fie vizibil, iar dacă vrea să trăiască trebuie să dobândească foloase. Şi altceva? Scutură plicul. Dar cad numai nişte grăunte sclipitoare de sare.

Lumina caldă, provensală, şi-a pierdut de mult strălucirea de aur. Paloarea fumegoasă în care s-a transformat o va mistui curând întunericul. Jarul tigărilor vecinilor licăreşte ici-colo în penumbră. S-a mai şi răcorit afară, dar nici unul dintre clienti nu dă semne că ar vrea să se mute la căldură şi la lumină în salonul restaurantului. Şi penumbra, şi frigul parcă sunt *ale lui*, un soi de preludiu la ceea ce îl aştepta.

În anii următori va avea parte doar de mâhnire şi disperare. Dar ce îl preocupă pe el acum – sărăcia, lipsa de timp şi zgomotul – sunt într-un anume fel nişte bagatele. Dacă l-ar ajuta mai mult inspiratia, şi-ar croi drum printre obstacole. Dar e ceva care îl îngrozeşte şi mai mult.

Mişcarea aceea circulară. Iar scârtâitul acela nu va conteni nici în viitor şi pare că i-a afectat creativitatea. Sigur, izvoarele sunt vii – transcrierile şi analizele lui pe marginea melodiilor populare curg la fel şi strălucesc asemenea unor daruri pe care le-a primit. Şi continuă cu aceeaşi indignare şi cu vointă combativă – cei cărora trebuie să le dea glas îl aşteaptă cu tot mai mare nerăbdare. Numai că răspunsul lui este atât de slab, încât nu se materializează. E ca în vis: când încerci să deschizi gura pentru că trebuie să spui ceva extrem de important, dar limba ti-e uscată şi răsuflarea ti s-a întepenit în gât. În acel viitor, zilele lui sunt pline de muzică nescrisă.

Tot ce desluşeşte din când în când este un sunet de vioară, un sunet atât de slab încât nu e sigur dacă el este vreun efect al otitei pe care o avusese în primăvară sau există în lumea exterioară.

Vechiul mod de a intra în contact cu regiunile interne ale creativitătii sale va mai functiona oare în tara de adoptie?

De ce nu? îi răspund viitorii prieteni.

Da, simte nevoia să plece la munte şi o va face de îndată ce va termina trimestrul întâi. La începutul verii, când urcă la munte cu Ditta şi cu Peter, depăşind limita până unde cresc arborii, în Alpii elvetieni sau în Tatra, respiră mai uşor, mai liber, simtind cum îl pătrunde un sentiment de încredere în tot trupul. Vocile vietii cotidiene, fumul, scrâşnetul tramvaielor pe şine dispar, iar gândurile se înlăntuie cu mai multă îndrăzneală. Acolo sus sunt singuri cu lumina cerului şi cu vânturile sprintare, cu văzduhul înalt şi uşor şi cu strălucirea zăpezii pe culmile îndepărtate, o evidentă răscolită de vânt care îi surprinde când se odihnesc la soare, Peter spânzurat de binoclu, el cu pantalonul suflecat până peste genunchi, iar Ditta, ironic invizibilă în spatele aparatului de fotografiat. El este de pe acum cufundat în fragmentele unei muzici nemaiauzite, pe cale de a scrie o partitură pe care deocamdată o are doar în minte, dar speră că va putea lucra la ea la începutul verii. Este însuşi efortul de a urca pe potecile lunecoase din cauza acelor aşternute pe jos, prin pădurile de brad înainte de a escalada pantele stâncoase, da, iar acest efort se transformă într-o betie a bucuriei la care fiinta lui se deschide toată, iar vântul îi mătură pieptul şi i-l purifică de toată mizeria trimestrului de iarnă. Dintr-odată se simte în stare de orice, desluşeşte la soare flora de pe câmp, aşază nişte ierburi alpine între două foi de hârtie gri în mica presă a ierbarului, prinde insecte cu degetele şi cercetează în lumina soarelui o piatră cu sclipiri albăstrui, toate acestea în timp ce motivul muzical capătă formă în mintea lui, iar instrumentele îşi caută locul în structura care creşte.

Şi iată că zilele care îl aşteaptă, anii pe care îi are în fată par de pe-acum fără vlagă în absenta vântului. Scârtâitul acela pe care îl scoate mişcarea circulară acoperă orice zgomot în jur.

Oare nu exagerează? De curând l-a luat cu asalt un puternic val creativ: muzica de coarde, percutie şi celestă pe care i-a comandat-o Paul Sacher pentru jubileul orchestrei din Basel, divertismentul compus pentru aceeaşi orchestră doi ani mai târziu şi, între cele două, sonata pentru două piane şi percutie pentru concertul de aniversare al ISCM. Şi-apoi mai sunt şi alti munti înalti în State.

Comenzile preluate pentru Basel s-au transformat în lucrări fericite. Dar ce înseamnă nişte lucrări făcute la comandă într-o tară în care nu te ştie nimeni? Ba şi mai rău. Într-o tară în care fiind atât de măcinat, de-abia dacă te vezi. Sarea învingătorilor pare că l-a prefăcut într-o siluetă suptă, neputincioasă în fata pianului, zi de zi, zi de zi, complet descărnat de materialitatea cu iz de pământ, despuiat de toate vocile aspre de la tară, de toate ritmurile smucite ieşite de sub bocanci, de toate imaginile pustei toropite de soare şi întruchipate odinioară în muzica sa.

Uită că are atâtia compatrioti în Statele Unite, compatrioti care ştiu cine este şi i-ar da bucuroşi o mână de ajutor…

Dar nu! El nu acceptă pomeni! Acceptă doar plata pentru munca lui. Numai că, din nefericire, este o figură practic invizibilă, pe care nimeni nu o caută. I se va interpreta, oare, muzica, în caz că va reuşi să o pună pe portativ? Îşi imaginează că va fi obiectul unui boicot de acum înainte. Orchestrele cunoscute nu-i cunosc arta, ridică din umeri la ce a scris şi se feresc cât pot să îi ceară lucrări noi.

Ar fi trebuit să le crape obrazul de ruşine! Oricum, nu poate decât să spere că-şi vor schimba atitudinea.

Dar în sinea sa îi răspunde tăcerea, numai tăcerea. O tăcere cutreierată de nişte vârtejuri de pudră fină. Un deşert de sare în care nu poate să rodească nimic.

Dar nu a fost tăcerea întotdeauna parte din el? Se povestea că putea sta lângă un prieten, liniştit, în tăcere, se putea eventual aşeza la pian să cânte un cvartet în versiune pianistică proprie, pentru ca apoi să revină lângă acesta, să tacă, privindu-l, o jumătate de oră. După moartea mamei sale nu rămăsese mut, practic, atât de mut, încât aproape că nu mai recunoştea oamenii, de parcă până atunci îi identificase după felul lor de-a vorbi, de parcă le-ar fi atins fetele pe bâjbâite cu cuvintele lui?

Aşa e, tăcerea a fost întotdeauna parte din el. Cu deosebirea că acum e stăpânit de o forţă ce a întors tăcerea împotrivă-i, o mutenie grea, amară, din care mai scapă când şi când câte un licăr slab. E tăcerea grea a depresiei care i-a pătruns în oase. O mutenie surdă care îl doare până în măduvă.

Privirea îi rătăceşte disperată, îi fuge printre obiectele de pe masă căutând să se agate de ceva concret şi dă de solnita răsturnată, de implacabilele grăunte.

Încordându-şi auzul la maximum aude clar de tot un sunet stins din depărtare, o vioară solitară în mâinile unui maestru. Acesta ar putea fi Yehudi Menuhin.

Oare s-au întâlnit?

Nu, dar aşa se întâmplă cu unii oameni, crezi că îi cunoşti de când lumea înainte chiar de a-i întâlni cu adevărat.

Aşadar, această vioară unică îşi croieşte drum printre opreliştile care macină atât de mult viitorul, încât devine transparent.

Schita unei fugi pe o arie populară aproape brutală spulberă într-o jerbă de scântei stratul de sare ce acoperă ruina acestor zile. Iar o serie de tonuri în surdină care au întetit tăcerea noptii o iau tiptil spre neant. Piere scâncind de parcă ar mai contine o serie de sferturi de ton, dar cu calm, ca şi cum în cele din urmă ar fi semnat un pact cu însuşi nimicul, acest nimic pe care sunetele îl sfidează.

Dar cel care cântă este chiar Menuhin. Ochii lui Bartók se umplu de lacrimi. Nu ar fi crezut că o lucrare muzicală ar putea fi interpretată în felul acesta cu mult înainte ca respectivul compozitor să fi trecut în lumea celor drepti.

În orice caz, există şi muzică undeva, într-un viitor îndepărtat, iar această muzică, într-o bună zi, îi va veni în întâmpinare.

Aşa o fi. Dar s-ar putea să treacă nişte ani până ca ea să-l descopere. Iar gustul de sare din gură îi spune că dacă se va apuca de lucru la noua sa operă, proiectele sale, poate cele mai importante, vor rămâne neterminate. La fel şi concertul de pian pe care se gândise să-l dedice mâinilor Dittei.

Dar cum vor putea duşmanii să-i macine viitoarea viată ca să i-o facă praf? Şi cum va putea auzul său – oricât de fin – să audă ceva ce încă nu s-a petrecut?

Păi, simplu. Dacă mortii locuiesc acum prezentul, acelaşi prezent este locuit şi de viitorul încă neîntâmplat, dar vital, ca o partitură ce aşteaptă nerăbdătoare să fie interpretată. Iar haita de lupi a şi adulmecat canalul prin care să pătrundă în această scriere muzicală, deocamdată inaccesibilă. Inaccesibilă altora, nu şi auzului său.

Dar pot lupii suri, cu limitata lor senzualitate, să capteze viitorul şi să pătrundă în el cu gândirea lor abstractă?

Tocmai pentru că este deocamdată abstract, deocamdată numai semne, simboluri, portative goale şi curbe, tocmai de aceea este viitorul atât de delicat şi de imperceptibil pentru insensibilele instrumente ale ingineriei lor. Şi chiar în partitura viitorului în care îşi presară ei sarea, în partitura pe care el o aude din când în când răsunându-i în minte ca o probă de interpretare caracterizată prin dizarmonii ce depăşesc tot ce a imaginat el vreodată pe un portativ. O partitură cu pete mari,

albe, cu suprafete lustruite de atâta frecare, semne ale manifestării unei ostilități.

Dar, nu-i aşa că, dincolo de orice, pe el îl aştepta, totuşi, de acum înainte, muzica? Şi că într-o zi, ca din întâmplare, îi va veni în întâmpinare? Întrebarea este doar dacă pe el îl vor tine puterile.

Copoii din automobil par să nu-l scape nici o clipă din ochi. Şi par că ar şti la ce să se aştepte. Şi sunt negri de răutate.

Observă că a rămas cu mâna dreaptă ridicată, că încă nu lăsase paharul pe masă. Degetele astea ale lui, subtiri şi nervoase, ele vor trebui să creeze noul limbaj muzical. Dar o durere difuză îl străfulgeră din nou prin articulatii, răspunzându-i în batjocură câte şanse de reuşită vor avea ideile lui. Dar măcar de ar şti ce boală are!

Bun, haideti să ne lămurim. Data naşterii? Profesia? Se trezeşte târât în acelaşi etern dialog cu nişte doctori dezorientati. Şi de cât timp ai aceste simptome? Acelaşi „hmm“ ca şi până acum. Cu singura deosebire că halatul alb care îl consultă se poartă milităros şi are o mustăcioară caraghioasă…

Bartók ştie că îl cotropeşte un vis. Dar nu se poate apăra. Bun, şi de când te supără? Se fereşte să cadă în mreje şi răspunde evaziv. Cam de prin primăvară, când era în Statele Unite încerc… În timpul unui turneu de concerte avusese nişte puseuri de febră uşoară, cu dureri ale articulatiilor şi ale terminatiilor nervoase, semne imprecise ale unei maladii insidioase care îi dădea de înteles cu răutate şi satisfactie că tot are să-i mănânce viata, fie şi aşa anonimă, până la capătul zilelor.

Poate că trebuia să lase diagnosticul în seama doctorilor.

Dar aici e problema. Că nu-i *dau* nici un diagnostic. Ca urmare, nu vede cum ar putea să se vindece. Diagnosticul e frate cu arta. Este tot un fel de priză asupra realitătii, un fel de imagine inversată care îti dă putinta să vezi. Şi să actionezi. Ar primi orice verdict, fie el şi negativ, ca pe o eliberare. Propria-i reactie netrebuind să fie

neapărat la fel de tristă ca diagnosticul. Dimpotrivă.

Brusc, de parcă ar vrea să-i confirme afirmatia, îi încoltesc în minte cadentele unei muzici latente dintr-un concert încă nescris, care se rostogolesc jucăuşe prin toată piata. O melodie majestuoasă, în Sol, cu ritmuri combinate, se preface într-un banal împrumut din Simfonia a VII-a a lui Şostakovici, urmată de un *glissando* executat de tromboane, pentru ca la urmă să se travestească într-o muzică de orgă. Fără discutie că nu este vorba de nici o împunsătură la adresa colegului său. Ci mai curând de un bobârnac pe care i-l dă destinului care, îmbrăcat acum în halat alb, i se pune de-a curmezişul.

Simte o ironie infamă în această ultimă farsă pe care i-o joacă destinul. Tocmai când a scăpat şi el de dificultătile economice, când au început şi orchestrele americane să-i comande lucrări noi, iar publicul adormit a început să-şi deschidă ochii, tocmai acum îl sleieşte boala de toată puterea din trup.

Ei, apoi şi călătoria asta în Statele Unite… Doctorul râde sec. Bartók va fi tratat cu mult mai mare atentie. Tratamentele experimentale care se fac sunt promitătoare…

Abia atunci descoperă Bartók svastica de pe nasturele de la halatul doctorului. Ridică privirea uluit şi îşi dă seama în ce belea intrase. Prin fereastra lăcuită de ploaie se vede gardul de sârmă ghimpată. A trebuit să fie despărtit de Ditta cu forta după ce au fost scoşi din vagonul puturos care i-a purtat cu o multime de alti oameni înspăimântati o jumătate de Europă. Îl apucă pe celălalt de brat. Doar nu se gândeşte să-i…

Doctorul îl întrerupe, eliberându-se în acelaşi timp de strânsoarea mâinii lui. Are un preparat care ar putea fi folosit într-un caz ca al său.

Un preparat?

Da, în mod normal acest nou medicament, care comportă probabil nişte riscuri, nu s-ar testa pe un pacient care prezintă aceleaşi simptome ca Bartók. Dar aici, în lagăr, au, ca să zică aşa, mână mai liberă pentru a încerca să descopere căi noi în ştiintele medicale.

Mână mai liberă? Bartók dă să se ridice.

Ei, dar nu are de ce să se nelinişteascâ. Acum, ce trebuie să facem noi mai întâi este să completăm acest formular. A suferit în trecut de vreo boală gravă? Doctorul cu mustată caraghioasă stă şi aşteaptă cu stiloul negru ridicat în aer. Bartók îşi muşcă buzele şi tace. O să-i mărturisească măcelarului ăstuia cu câtă grijă i se dozau primele lectii de pian din cauza fragilitătii lui din copilărie? Sau cum, în adolescentă, dat fiind că făcuse o bronşită care-i agrava şi mai mult starea, doctorul l-a sfătuit să abandoneze cariera de muzician? Şi să se facă avocat? O să-i pună pe tapet o imagine ca aceea din copilărie, când a plâns apărându-şi astfel viata împotriva verdictului ştiintific? Şi când reuşise după aceea să reducă amenintarea acceptând că va trebui să trăiască în aer liber şi să se hrănească mai bine? Şi că odată ce se va întoarce la Buda va căuta un loc în care aerul să fie mai sănătos?

Doctorul bate nervos cu degetele în masă. Care va să zică pacientul este necooperant. Oricum, există o notită care spune că Bartók era atât de plăpând, încât la începutul războiului, în 1914, a fost reformat. Ei, dar era logic. Nu-i trânteşti o ranită grea în spate şi puşca pe umăr unui copil pricăjit de 45 de kile ca să-l pui să mărşăluiască.

Numai că… Doctorul clatină din cap. Zici că pentru armată eşti prea slab, dar pentru muzică nu, aşa e? Tonul lui e insinuant.

Bartók bâiguie ceva ca să se apere. Da, ce-i drept, a avut timp să compună. Şi continuă în sinea lui: e o prostie să tacă muzele fiindcă-i război.

Hei, ia zi-i!

Bartók îşi muşcă buza de jos.

Doctorul îl ascultă la inimă şi la plămâni, după care lasă jos stetoscopul. Sigur, cunoaşte simptomele – slăbiciune combinată din când în când cu puseuri de febră, dureri constante în articulatii şi senzatia că ceva bâzâie prin nervii tăi, ca nişte insecte. Şi pe urmă vine şi depresia.

Bartók nu vrea să se lase tratat aici. Sub nici o formă.

De fapt, aici decide medicul. Pacientul nu poate spune mai mult decât testul histologic.

Iar specialiştii care l-au văzut… nu au putut să-i pună nici un diagnostic…

Lasă-mă cu specialiştii! pufneşte doctorul. Dacă colegii lui civili încearcă să se spele pe mâini folosind termenul de *polycytemie*, el preferă să-l diagnosticheze mai sincer – cu leucemie, în orice caz un termen clinic neutru pentru a desemna ceva mult mai interesant. Ia uite aici!

Doctorul agată în cui o hartă a Europei, ciudată. În loc de câmpii, de munti, de râuri, înfăţişează, amplificată grotesc, pielea lui Bartók cu porii ca nişte cratere, împădurită cu păr. Punctând cu vârful stiloului un loc pe hartă, doctorul îi explică lui Bartók că presupusa lui boală nu este o chestiune personală, ci un proces care, neputând fi stăvilit, cuprinde întreg continentul. Fascinant în respectivul context nu este bocănitul cadentat al cizmelor, nici umbrele întunecate ale escadrilelor spintecând şi asurzind cerul Europei, ci această virulentă care forfoteşte pe dedesubt, te ciupeşte de piele şi fuge ca un fior prin toate firele legate la reteaua nervoasă, se ramifică şi se ramifică până ajunge peste tot să domine atât corpul omenesc, cât şi continentul, lăsând în urma ei o nesfârşită şi cenuşie oboseală.

Încet-încet Bartók pricepe. E ca şi cum boala lui ar fi un semn al bolii Europei. Dar i se dă vreun leac?

Ce leac? Bartók aiurează. Nu e vorba de a îndepărta ceva ce se extinde în corpul lui, ci de a testa capacitatea câtorva substante de a stimula procesul. De a îmbunătăti căile de infiltrare. Europa este ca o persoană în vârstă, ramolită, căreia nu trebuie să i se încurajeze o bătrânete inutil de lungă. Pe aceste ruine se va înfiripa un viitor pentru rasa pură.

Ce rasă pură?

Nu face pe prostul! Hai, alege-ti odată baraca.

Da, şi-a ales baraca. Bartók se zbate să scape de visul în mrejele căruia a căzut fără să vrea şi aruncă repede o privire spre automobilul negru care emite asemenea sugestii nedorite. Dar momentan copoii par ocupati să-şi bea berea.

A nu se crede însă cumva că dacă a scăpat de tratamentul doctorului din lagărul de concentrare, au terminat-o cu el. Mai sunt şi altii care vor să îl tragă la răspundere. Cineva îşi drege glasul aidoma unui procuror care se pregăteşte de atac.

O fi vorba de vreun proces sau poate de o judecată sumară, asemenea celei la care a asistat când un presupus dezertor a fost smuls din coloana fugarilor şi aşezat în fata unei mese dărăpănate la care stăteau trei ofiteri cu fete severe. În cazul acesta, el de ce este acuzat?

Cine este el, ca să ceară dosarul de caz? Oricum nu i se va da ocazia să se apere. Procesul va avea loc mai încolo… peste el, carevasăzică, şi fără a fi implicat.

Mai curând sperase ca haita asta de lupi… Atunci, cine îl va acuza, viitorul? Ar fi ca şi cum ar băga cutitul în el pe la spate.

Bine, dar să ajungă la judecată… Ar însemna să exagereze! Sunt atâtea lucruri care îl apără. Însă anumite medii chiar îi cer să dea socoteală, să spună ce a făcut el în viata lui.

Ce a făcut el în viata lui?

A fost cercetător, pianist şi compozitor, ca să nu mai pună la socoteală sot şi tată de familie…

Ei, asta e buba. Cercetarea. Sau mai exact nefericita împărtire a timpului între activitatea ştiintifică şi cea artistică. Productia sa muzicală e relativ săracă, iar putinele lucrări au fost compuse în general în timpul vacantelor. Cu alte cuvinte, a sacrificat arta sa unică pentru nişte studii de muzică populară pe care oricine le-ar fi putut realiza în locul său.

Da, este vocea lui Stravinski în spatele acestor reproşuri. Şi doare.

Se spune că zilele lungi şi intense, petrecute prin sate pentru înregistrări şi transcrieri, i-au mâncat cea mai mare parte din timpul de care compozitorul ar fi avut nevoie pentru propria-i operă. Şi că lui Bartók nu prea i-a păsat.

Aici se simte obligat să protesteze. Oamenii uită că şi un artist trebuie să câştige o pâine şi să-şi întretină familia. Trebuia să o scoată la capăt cu onorariile pentru concerte şi cu drepturile de autor? Ar fi însemnat să-şi condamne familia să moară de foame. Postul de cercetător i-a dat, dincolo de orice, o siguranţă economică. Că le place ori că nu le place unora sau altora, el aşa este: are nevoie să ştie că dispune regulat de nişte venituri, oricât de modeste, ca să aibă linişte şi să poată compune.

Stravinski ridică din umeri: ce mic-burghez eşti, Béla! Cu un ton inchizitorial, de parcă acesta era realmente un proces.

Deodată schimbă tactica, trage un scaun, se aşază pe el călare, cu pieptul aplecat peste spătar: Doamne, Dumnezeule, Béla, n-ai înteles ce drăgăstoase sunt reproşurile pe care ti le face posteritatea? Viitorul te adoră şi este îndurerat că viata ta a fost plină de atâta suferintă şi de atâta luptă fără să-ti dea măcar prilejul de a trăi bucuria triumfului operei tale. De aceea deplânge faptul că nu i-ai făcut dreptate geniului tău, acea dreptate pe care i-ai ajutat pe altii să şi-o dobândească.

Bartók îşi simte întreg corpul cuprins de spaimă. Nu cumva pentru că recunoaşte că sunt îndreptătite aceste reproşuri?

Nu, se apără el. Aceştia care, undeva în viitor, îi bat obrazul pentru risipa de sine, pentru irosirea timpului pe cercetare în loc să-l fi acordat compozitiei, n-au priceput nimic. Ei cred că el a stat ascuns în vălul tăcerii ani în şir la masa lui de cercetător, îngropat în materialul la care lucra din obligatie. Nu sunt în stare să-şi imagineze bucuria pe care i-au dat-o aceste cercetări. Zilele petrecute prin satele acelea îndepărtate sunt cele mai fericite din viata lui, iar tăranii pe care i-a îndrăgit au fost permanent în preajma sa cu murmurul lor, cu frânturile de melodii şi crâmpeie interpretate la vioară, fără ca el să fie nevoit să ridice ochii de pe

portativ pentru a-i vedea că sunt acolo în timp ce lucra. A simtit fumul vetrelor în nări, a observat cum se înfioară pielea cailor în somn şi s-a bucurat de tăcerea adâncă a boltii cereşti sălăşluind peste sat. Iar acum, când pe unii îi apucă indignarea din cauza eforturilor pe care le-a dedicat protejatilor săi, parcă îi şi aude pe aceştia bombănind, deopotrivă surprinşi şi mânioşi, în timp ce dau fuga să pună mâna pe furci şi pe seceri.

Oare Stravinski chiar nu poate pricepe că o astfel de muncă – culegerea de cântece şi de melodii – îti aduce tot atâta satisfactie ca şi creatia artistică şi că urmează un drum similar? În realitate este reversul medaliei. În ambele cazuri, ideile vin din necunoscut şi aprind orizontul creatiei cu aceeaşi euforie. Strădania plină de răbdare care urmează: dezvoltarea, experimentul, combinatia şi…

Stravinski înclină scaunul în fată şi bate în masă cu amândouă palmele: şi ce câştigă lumea de pe urma acestor cercetări, în afară de o mână de specialişti? Este neînduplecat. Parcă arată cu degetul spre un oboist care a ratat intrarea. Bartók şi-a irosit geniul. Ar fi trebuit să-şi concentreze eforturile asupra propriei muzici.

Ba chiar aşa: N-a dus Bartók războiul lui personal contra imperiului celui mai puternic din lume, până la urmă cu Dumnezeu ştie ce efecte? Poate că întelege cumva să înfrunte necrutătoarele armate cu cercetările lui asupra folclorului muzical?

Bartók simte cum se aprinde de furie până în vârful degetelor. Ar fi dedicat criticii măcar un gând viitoarei sale creatii muzicale dacă ea nu ar fi continut bogatul material furnizat de satele din Ungaria, Slovacia şi România – şi nu doar toate înregistrările cu cântecele tărăncilor şi cu melodiile muzicantilor, ci şi minutioasa analiză şi sistematizarea ce i-au permis lui să perceapă caracterul şi posibilitătile acestui limbaj tonal – şi

care l-au ajutat, dincolo de împrumuturile melodice, să creeze o muzică nouă inspirată din muzica populară?

Tăranii care au participat la dezbatere îi confirmă afirmatiile. Nu le-a furat niciodată melodiile. S-a închinat pentru a putea intra în lumea muzicii lor şi s-a străduit să-i înteleagă originea şi singularitatea ei lăuntrică. Vioristul care s-a ocupat să-i acordeze în Sol coarda La încuviintează din cap – Bartók nu şi-a însuşit temele lor muzicale, ci limbajul. Şi-a creat propria operă, pornind de la modul de a simti şi de a gândi caracteristic omului de la tară.

Şi, parcă pentru a-i întări spusele, se aude din nou un crâmpei din concertul pentru orchestră, încă nescris; de astă-dată, într-un registru grav, contrastând cu caracterul parodic de adineauri. Sunt fiorituri adevărate de muzică populară – fără nici cea mai mică trimitere la vreun cântec anume sau la vreo melodie tărănească interpretată la vioară. Dar mai mult decât orice este o lucrare ce pare să dea glas în sfârşit tuturor mortilor şi exilatilor. Este o elegie ce amplifică propria-i mâhnire la scară universală, cadentele unui cântec funebru care concentrează în el toată tragedia europeană – pentru a se revărsa într-o viziune asupra vietii, nestăvilită, care va zdrobi într-o bună zi imperiul distrugător. În toate acestea respiră însă memoria muzicală a popoarelor. Memoria de care puternicii zilei se tem în secret.

Acum, pentru prima oară, are o imagine a publicului îndepărtat care îi va asculta această lucrare mereu şi mereu de-a lungul anilor, după ce el nu va mai fi. Îi aude de departe, îi aude aplaudând interminabil în depărtări, ridicati de la locurile lor şi bătând din picioare, strigând şi fluierând înflăcărati. Multimi nenumărate care, prin muzica sa, intră în contact cu fiinte nenumărate a căror prezentă se poate doar bănui.

Asta este. Au înteles contextul. Simt cum muzica popoarelor îşi găseşte un drum în muzica sa. Şi ajung la ele prin el.

E ora pledoariei finale. Criticii viitorului ar trebui să nu facă fixatie pe subtirimea productiei sale. Ci mai degrabă să se întrebe cum de a fost posibilă această creatie. Să presupunem că noul limbaj muzical, pe care mai avea putin până să-l obtină când a părăsit Budapesta, s-ar fi soldat cu câteva lucrări de fortă înainte ca destinul să-i joace feste: ar fi fost oare posibile aceste lucrări fără munca şi fără entuziasmul pe care le-a pus cercetătorul în izvoarele studiate pe teren?

Stravinski oftează, scrutându-şi petele maronii de pe mâini. Juratii aşezati la mese privesc în gol, ca şi cum acest episod al judecătii finale le-ar fi scăpat din vedere.

Şi sentinta? Bartók priveşte în jurul său, dar nu descoperă în acest amurg provensal nici o fată a vreunui judecător sever.

Normal. El însuşi a formulat atât învinuirile procurorului, cât şi apărarea acuzatului – cunoaşte argumentele până la plictis. Dar nimeni nu-i vede judecătorul…

Abia acum îşi dă seama că Ditta stătuse lângă el în tot acest răstimp. Nu, ea nu s-a refugiat în sine. Are aceeaşi privire caldă dintotdeauna; în ochi şi în coltul gurii, acelaşi zâmbet. Ca şi cum ar vrea să dea o replică la cele spuse de el. Ca şi cum ar fi trecut doar nişte secunde de când îi vorbise el ultima oară.

Nu voiai să ciocneşti cu mine? întreabă Ditta.

El ridică uşor confuz paharul pe care nu apucase să-l pună la loc pe masă.

Dar toate acestea să fi durat, oare, doar câteva secunde? Întocmai ca atunci când mai multe imagini onirice apar în serie trezite de vreun impuls exterior, ele fiind însă continute în chiar clipa deşteptării.

În auz îi stăruie scrâşnetul de pneuri al unui automobil care a frânat de cealaltă parte a pietei. De parcă n-ar fi trecut mai mult de o clipă de când doi indivizi cu pălăria înfundată pe cap până la sprâncene au început să-l fileze din Citroënul lor negru.

În acelaşi timp, mâna rămasă liberă începe să frece în cercuri putina sare risipită pe pânza grosolană care acoperă masa. Degete care fără să ştie par a fi în slujba fortelor de ocupatie: aici nu va creşte nici un viitor.

Într-un târziu, cei doi agenti ies din automobil şi se apropie cu pas hotărât. Vin să-i aresteze pe cei doi fugari unguri denuntati de patroana restaurantului? Bartók dă să se ridice, cu o replică tăioasă pe buze, dar Ditta îl apucă de brat şi îl domoleşte.

Cel mai înalt dintre cei doi bărbati îmbrăcati în negru spune ceva cu o politete dispretuitoare. Vorbeşte frantuzeşte cu un accent german pe care nu se osteneşte să şi-l ascundă. Bartók însă este destul de indignat ca să înteleagă misiunea individului.

Simte o durere ascutită în articulatiile degetelor. De parcă cineva ar mai fi rotit o dată

manivela instrumentului de tortură în care îi sunt prinse degetele.

Celălalt repetă cu aceeaşi ironică amabilitate:

— Pot să vă întreb care este scopul călătoriei dumneavoastră?

— Un… un turneu pentru nişte concerte în State. La fel ca astă-primăvară.

Celălalt îl tintuieşte cu privirea o clipă, dar ea pare că nu se mai termină. În sfârşit, vine şi întrebarea:

— Şi pentru asta aveti nevoie de un bagaj de trei sute de kilograme? Trei sute zece, ca să fim mai exacti.

Singurul lucru pe care-l putea spune în apărarea sa este că turneul îi cere să schimbe mai multe costume şi să aibă la el destul de multe partituri.

— Şi ce-i cu asta? Interogatoriul e tăcut, dar continuă. Din verificările noastre rezultă că deocamdată e vorba despre un singur concert, la New York, în ziua de 3 noiembrie. De câte ori, mă rog frumos, are de gând să-şi schimbe cămaşa domnul Bartók în timpul concertului? Ca să nu mai punem la socoteală tot acest copios repertoriu pe care intentionează să-l ofere publicului în acea seară.

— Ăştia-s muzicienii! conchide celălalt cu un fulger periculos în ochi.

Bartók pricepe de unde i se trag toate astea: protestase pentru faptul că nu fusese inclus pe lista „muzicienilor decadenti“ – *Entartete Musiker*. Da’ ce dracu’ mai e şi asta? Răspunsul este clar – scrisoarea lui constituia un gest de apărare a libertătii artei. A libertătii artei? Ce fel de metafizică e asta? O asemenea pretentie este o neruşinare. O obrăznicie care a picat prost, a picat foarte prost.

Bartók ridică din umeri fără să vrea.

Privirea celuilalt se aspreşte. Şi îi spune:

— Eu, să fiu în pielea dumitale, n-aş sta aşa liniştit. De fapt, chiar dumneata ai cerut să fie luate măsurile adecvate… Toate măsurile. Înţelegi ce vreau să spun?

Bartók înţelege ce vor să spună. Şi simte un fior străbătându-l până-n rărunchi.

Celălalt continuă să-l privească fix în ochi, fără a se lăsa descurajat de flăcările ce ieşeau din lăuntrul lor. Bartók înţelege unde bate: dumneata eşti… cum spuneai că eşti? – a, da! – „evreu voluntar“, nu-i aşa? Iar evreii, după cum ştii, nu primesc viză de ieşire.

Bartók aruncă o privire spre Ditta. Care e gata să izbucnească în plâns. Dittei îi tremură mâinile.

Bartók nu a ştiut ce însemna un asemenea gest? Da, solidaritate cu prietenii lui evrei – şi cu un popor persecutat fără nici o ratiune. Dar atunci el condamna aceste măsuri? Nesocotea legile lor rasiale? Înţelegea cât îl putea costa acest lucru?

A spus celălalt într-adevăr vorbele astea? Bartók nu este sigur. Oricum, încearcă să răspundă acuzatiilor ce i se aduc, dar este întrerupt. Cei doi bărbati îmbrăcati în negru îi cer să vadă certificatele de căsătorie ale sotilor Bartók.

— Da, imediat. Poftiti aici toate actele.

Unul dintre bărbati întoarce filele paşaportului lui Bartók cu o lentoare studiată, aruncând pe fiecare pagină câte o privire bănuitoare. Vizele de ieşire anterioare pălesc putin câte putin. Pagină după pagină, viata pe care paşaportul vrea să o ateste îşi pierde substanta. Atunci politistul îl deschide la fila pe care are lipită fotografia şi îl aşază pe masă cu fata în jos, pentru ca respectivul din imagine să nu-i mai deranjeze cu privirea. Pe urmă, ia putin din sarea cu care se jucase Bartók pe fata de masă şi o împrăştie peste fotografie, o freacă bine cu degetul arătător, după care suflă peste scamele de hârtie şi peste resturile de sare. Ridică fotografia şi le-o

arată cât de bine s-a şters. Până şi privirea intensă s-a stins.

— Cred că întelegeti, îi spune zâmbetul lui scurt.

— Da.

Bartók întelege. Şi întelege şi ce a înteles adversarul său. Se învârte lumea cu el.

Celălalt îi face semn cu degetul: mai dă!

Bartók îi întinde scrâşnind din dinti biletele. Al doilea politist aprinde un chibrit şi lui Bartók îi sare inima din piept – îşi şi vede biletele cuprinse de flăcări, cum se chircesc, cum se fac scrum. Dar nu, individul îşi aprinde o tigară. Colegul se plesneşte cu biletele peste palma mâinii stângi, ca şi cum ar vrea să spună:

— Carevasăzică, ne părăseşti. Şi nu simti nici un fel de responsabilitate fată de muzica europeană, fată de noua artă muzicală a rasei pure?

Bărbatul dă din cap, făcând pe îngrijoratul.

N-are de gând să le dea odată biletele înapoi? Ba da, uite că le aruncă în scârbă pe masă. Chiar credea Bartók că bietele bilete aveau să-l ajute să iasă din tară? Ce naivitate! Fugi, domnule, de-aici!

În curând ai să-ti dai seama că oricât te-ai zbate, aici vei rămâne.

Aceste ultime cuvinte au fost spuse parcă fără ca politistul să-şi mişte buzele.

În timp ce politiştii se întorc la automobil flecărind şi râzând, Bartók îşi dă seama că cei doi mârlani, dincolo de toate, au izbutit să-i adulmece frica şi să o înteleagă. E liber să plece. Dar e obligat să rămână.

Zbirii absurdului au pus gheara pe el, iar viata i-a fost hăcuită asemenea oricărui lucru pe care pun ei laba. Spiritul său revoltat s-a diluat într-o incoloră decizie, într-o neputincioasă îndoială, dar şi într-o chemare neînteleasă la luptă şi o extraordinară dorintă de evadare, odată câştigată libertatea de a călători. În acest timp, scindata sa realitate materială compusă din ritmuri

câmpeneşti, sfâşietoare acorduri şi evidente terestre, este condamnată să se prindă în vârtejul serii deodată cu stolul de frunze uscate şi cu norul de nisip. Şi, deocamdată, să rămână aici.

Ditta îl apucă de mânecă speriată. Fata lui îngrozită pare transparentă. În timp ce caută să o liniştească, privirea îi cade pe fotografia ei din paşaportul deschis, fotografie de care indivizii în negru nu s-au atins. În fotografie, fetişoara ei în formă de inimă, încadrată de cositele galbene ca spicul de secară, şi-a păstrat aerul de copilărească naivitate. Anilina ştampilei i-a atins putin bărbia ca o discretă atentionare că puterea este omniprezentă.

Mâna Dittei tremură în continuare. Iar chipul ei, atât de diferit fată de cel din paşaport încă nu a revenit la realitate. Ea nu este o fiintă puternică şi el se teme că incidentul a tulburat-o cu totul.

O şi vede cu ochii mintii plimbându-se pe coridorul unui spital, ghemuită toată de parcă ar vrea să se furişeze nevăzută, şi cu privirea rătăcită undeva departe. Nu încape îndoială că greutătile care s-au abătut asupra lor în noua tară au fost prea mult pentru ea – îngrijorarea legată de fiul lor, lipsa banilor, sentimentul de nesigurantă pe care l-a trăit în mediile necunoscute şi revoltătoare de care s-a izbit, răceala plină de arogantă a organizatorilor de concerte, cinismul şi pragmatismul acestei societăti, în aparentă atât de amabilă şi de prevenitoare. Până acum sigur că a încercat să găsească ceva de lucru, cât de prost, numai să contribuie la întretinerea familiei: muncă de secretară, copiere de texte, lectii particulare, orice. Dar cine vrea să angajeze o pianistă unguroaică? Şi, care, în plus, de-abia o rupe pe englezeşte? Permanentele îndoieli în legătură cu sine şi cu propria-i capacitate, lipsa de activitate şi îngrijorările care o frământă i-au şubrezit sănătatea şi poate că în felul acesta a apărut între ei o fisură – iar ea nu mai are loc de el. Şi atunci a

reactionat ca întotdeauna: încercând să ocupe şi mai putin spatiu, înghesuindu-se într-un colt, ghemuindu-se într-un loc doar cât o palmă. Şi cu o privire albă pierdută undeva departe, aceeaşi pe care o are şi acum.

Ea nu poate trece peste faptul că a fost smulsă din mediul ei unguresc.

El nu poate scăpa de imaginea ei pe coridorul aseptic al spitalului, ghemuită după o uşă, cu bratul îndoit şi ridicat de parcă s-ar fi apărat de ceva, cu o figură absolut transportată. Pe ea fuga a costat-o foarte scump.

Dar el nu a avut niciodată intentia să o rupă definitiv cu tara lui. Au păstrat apartamentul din Budapesta, iar prietenii îi aşteaptă să le spună bun venit acasă. Concertul de adio din 8 octombrie îşi cere deja o continuare şi ea va avea loc la câtiva ani, după ce va fi trecut vremea Fiarei. Drept care nici nu şi-au luat cu ei decât strictul necesar. Viata lui continuă, paşii lui sunt acolo în apartamentul lor, la ei acasă.

Paşi care sunt însă de-acum ai unui străin.

Teribil într-o plecare ca aceasta este că, pe nesimtite, provizoratul poate deveni definitiv. Totuşi, şi-a luat cu el transcrierile. Valiza cu muzica tăranilor ştie că această călătorie nu este o excursie duminicală. Bagajele lor au înteles că pleacă în exil, într-un exil fără întoarcere. Îi citesc gândurile.

Trebuie să părăsesc Europa. Doar aşa voi mai putea să articulez acest nume.

Iar figura îngrozită a Dittei nu face decât să întărească sentimentul că provizoratul este definitiv. Degetul care a frecat cu sare fata lui Béla din fotografie a clarificat lucrurile: călătoria este fără întoarcere. În acelaşi timp, ea îi obligă şi să rămână. O călătorie care îi rupe în două, care lasă o parte să plece cu conditia de-a rămâne cealaltă parte.

Călătoria îi duce direct în singurătate. Vor fi mai mult decât două nume maghiare goale? Va avea măcar atâta putintă încât să o adăpostească sub pardesiul lui?

Brusc îşi dă seama cât de singur a rămas şi în muzica sa. Se aude o explozie de proteste undeva în viitor. Da, dar acesta este adevărul. Într-o vreme, poate că acum vreo zece ani, putea să-l aprecieze pe Schönberg, iar piesele lui chiar să încorporeze câte un pasaj dodecafonic. Rădăcinile lui se aflau însă în muzica populară, faptul ca atare fiind o frână pentru limbajul atonal. El se simte ca acasă în limbajul tonal al tăranilor, ceea ce îl face să fie un străin printre muzicienii vremii sale. Stravinski, Schönberg, Hindemith şi-au găsit fiecare un loc în noua tară. El este un *outsider* imponderabil care trebuie să fie mereu atent să nu-l ia vântul. În aparentă pare clar că va reuşi să fugă, dar în cazul acesta va fi o fugă în conditiile duşmanului, plecarea fiind permisă şi interzisă în acelaşi timp. Bucata de Europă, pe care o ia cu sine şi pe care speră că o va vedea cum creşte şi se maturizează, s-a stârpit în exil până nu a mai rămas din ea decât urzeala unei idei, fără altă strălucire decât a grăuntelor de sare. Iar propria-i viată peste care şi-a petrecut şi şi-a încheiat paltonul, la fel de rezervată precum a fost odinioară căsătoria sa secretă, această viată care a fost frământată şi fărâmată de nişte degete grosolane până când a început să semene cu ceea ce este conditia umană, un exil nesfârşit, în timp ce orice bucurie omenească – izul de pământ şi strângerile de mână – a fost îndepărtată cu fermitate, odată cu interdictia de a călători.

Îşi va mai putea citi partiturile cu aceiaşi ochi? Va mai simti, auzindu-şi acordurile, că sunt ale sale?

Începe să se facă târziu în Europa. Seara este scindată între un cuvânt gol şi o beznă groasă.

Doar cel care pleacă de aici se mai poate întoarce. Iar el pleacă.

Dar zbirii absurdului sunt pe urmele lui. Este sfâşiat între o disperare abstractă, a înstrăinării, şi o muzică aspră rămasă nescrisă, într-un bagaj care trebuie să-şi urmeze propria cale. Poate că vor trece ani până să-l găsească.

Este pe drum
şi totuşi e încă aici, n-a plecat.

Table of Contents

Bela Bartok contra celui de-al Treilea Reich

Table of Contents

Bela Bartok contra celui de-al Treilea Reich 1